

TÜRÜK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:18, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: **01.08.2019**

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: **16.08.2019**

Sayfa / *Page*: **229-255**

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK798>

Yazar / *Writer*:

 Öğr. Gör. Erdem Dönmez

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Doktora Öğrencisi

edonmez@baskent.edu.tr

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'NUN ANKARA ROMANINDA MUHAFAZAKÂR MODERNLEŞME MODELİ

Öz

Muhafazakârlık, değişim olgusu ile ilişkili bir kavramdır ve modernleşmenin geleneksel değerlerle uyum içerisinde sürdürülmesi gerektiğini savunur. Batı'da Aydınlanma ve onun akılcılığına tepki olarak ortaya çıkan muhafazakârlık, modernleşme sürecindeki toplumlarda geleneksel alışkanlıklarla yeni değerler arasındaki karşıtlıkta işlevsel hale gelir. 18. yüzyılda başlayıp Cumhuriyet'e uzanan Türk modernleşmesinde de değişime uyum sağlama bakımından muhafazakâr düşünme biçimi etkin bir rol oynar.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Osmanlı Devleti'nin fiilen yıkılmasına, yeni devletin kuruluşuna ve getirdiği inkılaplara gazeteci, romancı ve siyasetçi kimliğiyle şahit olmuştur. Romanlarında modernleşmeye dair problemleri konu edinen Yakup Kadri, sürecin getirdiği değerlere sahip çıkmakla beraber değişimin gerçekleşme koşullarına eleştirel bir tavırla yaklaşır. Bu çalışmada incelenen *Ankara* romanında da Kemalist ideolojinin öğretileri sorgulanarak ideal modernleşmenin koşulları araştırılmaktadır. Üç bölümden oluşan romanda Cumhuriyet'in kuruluş ve erken dönem yılları ile yirminci yılına uzanan süreç, Selma Hanım'ın çevresi ve üç farklı evliliği üzerinden anlatılır. Cumhuriyet'le birlikte gelen yeni toplum düzeni, gündelik alışkanlıklar, şehirleşme yapısı, aile ilişkileri, geçim yolları, eşitlik fikri, yönetim anlayışı,

gelenek ve gelecek karşıtlığı romanda modernleşme ekseninde gündeme getirilen hususlar arasındadır. Bu çalışmada toplumun Cumhuriyet’le beraber yaşadığı hızlı değişim sürecine karşı üretilen alternatifler ve idealize edilen koşullar romandaki üç bölüm üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk modernleşmesi, Milli Mücadele, Cumhuriyet, muhafazakârlık, Kemalizm, Yakup Kadri, *Ankara*.

CONSERVATIVE MODERNIZATION MODEL IN THE YAKUP KADRI KARAOŞMANOĞLU’S ANKARA NOVEL

Abstract

Conservatism is a concept associated with the phenomenon of change and argues that modernization should be maintained in harmony with traditional values. In the West, conservatism, which emerges as a reaction to the Enlightenment and its rationality, becomes functional in the contrast between traditional habits and new values in societies undergoing modernization. Conservative thinking plays an active role in adapting to change in Turkish modernization that began in the 18th century and extended to the Republic.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu witnessed the de facto destruction of the Ottoman Empire, the foundation of the new state and the revolutions it brought with as a journalist, novelist and politician. Yakup Kadri, who deals with the problems of modernization in his novels, takes a critical approach to the conditions in which change occurs, while maintaining the values of the process. In this study the Ankara novel is examined and the conditions of ideal modernization are investigated by questioning the teachings of Kemalist ideology. In the novel, which consists of three chapters, the process of the foundation and early period of the Republic extending to the twentieth year of the republic is narrated through the environment of Selma Hanım and her three different marriages. The new social order, daily habits, urbanization structure, family relations, livelihoods, the idea of equality, the mode and manner of rule, tradition and the opposition to future that came with the Republic are among the issues raised in the axis of modernization in the novel. In this study, the idealized conditions and the alternatives offered against the rapid change process that was brought about by the Republic and experienced by the society will be evaluated through three chapters of the novel.

Key Words: Turkish modernization, War of Independence, Republic, Conservatism, Kemalism, Yakup Kadri, *Ankara*.

Giriş

Batı’da 18. yüzyılda Fransız İhtilali üzerine eleştiriler çerçevesinde bir düşünce hareketi olarak ortaya çıkan, 19. yüzyılda ise ideolojik bir görünüme kavuşan muhafazakârlık¹, Edmund

1 Latince *conserve* kelimesinden gelen *conservatism*, Türkçede Arapça *hıfz* kökünden türeyen *muhafazakârdan* türetilir. Kelimenin gerek Batı dillerinde gerekse Türkçedeki kökeni korumak, saklamak, tutmak anlamlarındadır. Bekir Berat Özipek (2011: 18), farklı yorumları ve farklı anlam karşılıkları olan muhafazakârlığı şu şekilde tanımlar: “[M]uhafazakârlık, Aydınlanma’ya, onun akıl

Burke'ün *Reflections The Revolution in France* (1790)'daki görüşleri üzerine temellenir. Tepeden inme bir değişim modeli yerine geleneğe eklenerek dönüşmeyi esas edinen muhafazakâr düşünce, zamanla modernleşme sürecine dâhil olan Batı dışı toplumlarda da karşılık bulur. Muhafazakârlık değişime direnç gösterme ile değişimi topyekûn kabullenme arasında adaptasyonu hedefleyen bir düşünce üslubu olarak farklı görüş ve ideojilerce benimsenir. Avrupa'da, geleneksel düşüncenin aksine, akli merkeze alan insanı ortaya çıkaran Aydınlanma fikri, Sanayi İnkılabı ve Fransız İhtilali sonrası gerçekleşen büyük değişikliklere ve yeni değerlere karşı eleştirel bir yaklaşım ortaya koyan muhafazakârlığın ilkelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

-Bir toplumun değişimi devrimle değil, tedricen gerçekleşmelidir.

-İnsan kusurludur ve akli kâinatı anlamaya yeterli değildir. Bu yüzden geleneğin ve tarihin tecrübelerinden yararlanmak gerekir. Tarih, tecrübelerin birikiminden oluşan bir sürekliliktir.

-Geleneğin sürekliliği değişimle mümkün hale gelir; dolayısıyla ilerlemenin reddedilmemesi, ona uyum sağlanması gerekir. Aşırılıklar itidale dönüştürülmelidir.

-Toplumun en küçük yapıtaşı birey değil, ailedir ve toplum organik bir bütünlüktür; ara kurumlar da bu bütünlüğün denetleyicisidir.

-Din toplum organizmasının bir parçasıdır.

-Siyaset ve ideojiler, topluma dışarıdan müdahale hamlesi olarak organik bütünlüğe ve sürekliliğe zarar verir. Toplum, kendi şartlarında gelişim göstermelidir. Ancak kanun ve devlet kutsaldır.

-Mülkiyet, kişinin toplum içerisinde varlığını sürdürebilmesi bakımından önemli bir araçtır.

-Toplumsal hiyerarşi eşitlik fikrinden üstündür ve korunmalıdır.²

Bu özellikler çerçevesinde her toplum, ideoloji ve düşünce yapısı içerisinde görülebilen muhafazakârlık, Türk düşüncesinde de farklı dönemlerde farklı hassasiyetlerle modernleşmenin 18. yüzyıldaki ilk safhalarından itibaren belirgin olmak kaydıyla varlığını sürdürmektedir. *Bağlam bağımlı* (Argın 2013: 467) bir kavram olan muhafazakârlık, dönem koşullarına göre ne *olduğundan* ziyade ne *olmadığı* üzerinden tanımlanır (Çetin 2004: 90). Osmanlı'nın 18. yüzyılda Batı karşısında kendini yeniden tanımlama ihtiyacı hissetmesi, önce Tanzimat'a, sonrasında Kanun-ı Esasi ve II. Meşrutiyet'e kapı aralar. Osmanlı'nın yıkılışına kadarki tüm yenileşme faaliyetlerinde esas olan devletin kurtulmasıdır. Özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet sonrasında farklı yönleriyle tartışılan

anlayışına, bu aklın ürünü olan siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan; rasyonalist siyaseti sınırlamayı ve toplumu bu tür devrimci dönüşüm proje(cil)lerinden korumayı amaçlayan yazar, düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği bir siyasal felsefeyi, bir düşünce geleneğini ve zaman içinde onlardan türetilen bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir." Muhafazakârlık, siyasette, sosyolojide, felsefede, ilahiyatta ve estetik alanlarda karşılık bulacak nitelikte geniş bir kavram olduğu için (Mollaer 2011: 59) tanımlamaları artırmak elbette mümkündür. Ancak böyle bir çaba, çalışmanın niyetinin ötesinde olduğundan bu yönde açıklama ve tartışmalara yer verilmeyecektir.

2 Muhafazakâr düşüncenin kapsamı ve genel özelliklerine dair ayrıntılı bilgi için bkz: Edmund Burke, *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, Çev. Okan Arslan, Kadim Yay., Ankara, 2016; Bekir Berat Özipek, *Muhafazakârlık, Akıl, Toplum, Siyaset*, Timaş Yay., İstanbul, 2011; Robert Nisbet, *Muhafazakârlık, Düş ve Gerçek*, Çev. Kudret Bülbül, M. Fatih Serenli, Kadim Yay., Ankara 2014; *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt-5 Muhafazakârlık*, İletişim Yay., İstanbul 2013; Fırat Mollaer, *Muhafazakârlığın İki Yüzü*, Dergâh Yay., İstanbul, 2009; Bekir Berat Özipek, *Muhafazakârlık Nedir?*, Liberte Yay., 2017; Mehmet Akıncı, *Türk Muhafazakârlığı Çok Partili Hayattan 12 Eylül'e*, Ötüken Yay., İstanbul, 2012; Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali*, Birikim Yay., İstanbul, 2012; Halis Çetin, "Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmos", *Muhafazakâr Düşünce*, S.1, Yaz 2004; Ahmet Çiğdem, "Muhafazakârlık Üzerine", *Toplum ve Bilim, Türk Muhafazakârlığı*, S.74, Güz 1997.

modernleşmeye uyum sağlama düşüncesi, yani geleneksel kodları kullanarak yenileşme ve böylece devleti muhafaza etme amacı hâkimdir. Bu çerçevede birbirinden taban tabana zıt olan farklı değişim modellerinin muhafazakârlık paydasında birleştiğini söylemek mümkündür. Tanzimat ve Meşrutiyet tecrübelerinden sonra ortaya çıkan Cumhuriyet idaresinin de mezkûr süreklilik çizgisinde değerlendirilmesi gerekir. Nitekim Cumhuriyet, yıkılan devletin topyekûn mücadeleye kurtarılan kısmının üzerinde şekillenir. İşte Cumhuriyet döneminde muhafazakâr düşüncenin belirginlik kazanması da bu süreklilik-devrimcilik karşıtlığındadır; yani modernleşme tecrübeleri bağlamında Osmanlı'nın yıkılışı ile kurulan Cumhuriyet rejimini savunan ancak uygulamaları geçmiş tecrübe ve değerlere aykırı bulan Cumhuriyetçi muhafazakârlar ile Cumhuriyet devrimlerini temel değer olarak kabul edip devrimleri toplumsal değerlerle uzlaştırma çabasında olan muhafazakâr Cumhuriyetçiler, bu düşünce sisteminin başlangıcından Cumhuriyet'e uzanan Türk modernleşmesinde ne denli etkin rol oynadığına işaret eder.

Türk modernleşmesinin bir getirisi olarak Tanzimat döneminde ortaya çıkan roman türü, uzun süre boyunca sosyal meseleleri konu edinmiş, bir bakıma modernleşmeye dair meselelere edebi hüviyet yükleyerek meseleleri insan gerçeği bağlamında gündeme getirmiştir. *Türkiye'de uzun süre boyunca sosyolojinin yerini başarılı bir şekilde dolduran roman türü* (Dellaloğlu 2013: 30), Türk düşüncesinin hâkim paradigması olduğunu öngördüğümüz muhafazakârlığı da çeşitli yönleriyle tartışmıştır.³ Çalışmaya konu olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarında da aynı çizgiden söz edilebilir.

1. Ankara Romanında Muhafazakâr Modernleşme Modeli

Türk modernleşme sürecinde Osmanlı'nın yıkılıp yeni devletin kuruluşuna, gelişim aşamalarına, tek partili rejimden çok partili demokrasiye geçiş gibi en kritik sayılabilecek kırılmalarına şahitlik eden Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, gerek bu dönüşümü anlatan fikir yazıları ve hatıralarında gerekse kurgusal eserlerinde dönemin sorunlarına duyarsız kalmadığı görülmektedir. Türk edebiyatında roman, hikâye ve mensur şiir türlerinde eserler veren Yakup Kadri'nin bilhassa romanları Türk modernleşmesinin safhalarını yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. Asıl romancı kimliğine kavuşmadan önce yazdığı mensur şiirleri bireysel hassasiyetler üzerinde şekillenirken Milli Mücadele ruhu onun topluma yönelmesine ve cemiyetçi görüşlerinin ağırlık kazanmasına neden olmuş, hemen her bir romanında Türk modernleşmesinin bir yönünü mesele edinmiştir. Şerif Aktaş (1987: 63), Yakup Kadri'nin romanlarının Tanzimat'tan 50'li yıllara kadarki sosyal hayatımızı yansıttığını belirtmektedir. Buna göre yazarın birbirini tamamlayan on ayrı romanı, yayın sırasından ziyade olay zamanı dikkate alınarak okunduğunda son yüzyıldaki hayatımızı hikâyeleştirdiği tespiti dikkat çekmektedir. İnci Enginün de (2012: 124) *Nur Baba*'da bozulan dini kurumların, *Hüküm Gecesi*'nde politikanın iflasının, *Sodom ve Gomora*'de işgal altındaki başkent'in çürümesinin, *Yaban*'da ihmal edilen köylü ve toprağın bozulmasının, *Ankara*'da yeniden doğuşun üç aşamasının, *Bir Sürgün*'de ise acınacak gülünç bir ihtilalcinin anlatıldığını belirterek sırasıyla din, siyaset, ahlak, aydın, değişim ve devrim meselelerinin işlendiğini vurgular. Dikkat edilirse İnci Enginün'ün tespit ettiği unsurlar muhafazakâr düşüncenin sınırları içerisindedir.

3 Türk modernleşmesinin muhafazakâr bir üslûpla hayata geçtiğine dair değerlendirmelerden yola çıkarak başlangıcından itibaren Türk romanının muhafazakâr düşüncüyü sürdürdüğü/örneklemediğine dair bir çalışma tarafımızdan yürütülmektedir.

Kiralık Konak'taki ailenin çözülüşünü de dikkate alırsak Yakup Kadri'nin romanları birer devir romanıdır ve Türk modernleşmesinin sosyal hayattaki tesirlerini yansıtır.⁴

1934'te yayımlanan *Ankara*, üç bölümden oluşur ve her bölümün ana karakteri olan Selma Hanım'ın Milli Mücadele, Cumhuriyet'in kuruluşu ve Cumhuriyet'in yirminci yılına uzanan üç dönemdeki üç evliliği üzerinden Türkiye Cumhuriyeti serüveninin yaklaşık yirmi beş yılını anlatır. *Kadro* dergisindeki etkin konumuyla Cumhuriyet inkılaplarının savunucusu olan Yakup Kadri'nin *Ankara*'daki eleştirel yaklaşımı, süreci büsbütün kabullenmediğine işaret etmektedir. Romanın birinci bölümü 1921'e tekabül eder ve İstanbul'un işgal altında olduğu Milli Mücadele yıllarını kapsarken ikinci bölüm Cumhuriyet'in ilk yıllarını (1922-1926), üçüncü bölüm ise Cumhuriyet'in yirminci yılına uzanan dönemi (1937-1942) konu edinir. Romanın 1934'te yayımlandığı dikkate alındığında üçüncü bölümün daha ziyade geleceği kapsayan bir ütopya kurgusu olduğunu söylemek mümkündür. Birinci bölümde Milli Mücadele bağlamında geçmişin muhasebesini yapan Yakup Kadri, ikinci bölümde Mücadele'nin nasıl yozlaştığını ve modernleşmenin ne gibi ölçsüzlüklere sahne olduğunu gündeme getirir; devrimle gerçekleşen değişime karşı tedbiri ve tedrici değişimi savunur. Romanın üç bölümünün ilk ikisinde kişi kadrosunun sabit kalışı, geçmiş ile şimdinin karşılaştırmasını yapmak ve değişimin gerçekleşme şeklini sorgulamak bakımından imkân sağlar. Bu çalışmada *Ankara*'nın her üç bölümü ayrı ayrı değerlendirilecek ve modernleşmeye karşı geliştirilen eleştirel yaklaşım dikkate alınarak muhafazakâr düşünceyle irtibatlandırılacak alternatif yönelimler ve bu bağlamda Yakup Kadri'nin muhafazakâr modernleşmeci tavrı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1. Cumhuriyetçi Muhafazakârlığın Kaynağı Olarak Milli Mücadele

Muhafazakâr düşüncenin değişime uyum sağlaması birtakım değerlere bağlı kalarak gerçekleşir. Bu çerçevede geleneği kaynak olarak benimseyen muhafazakârlar, *geleniğin sürekli değişen yapısını dikkate alarak* (Çetin 2005: 170) dönem ve koşullara uygun nitelikteki değerleri benimser. Dolayısıyla burada esas olan radikal düzeyde korunacak unsurlardan ziyade sürece uyum sağlamak, yeni geleni eskinin ağırlığıyla yerleşik bir değere dönüştürmektir. Bu durum muhafazakâr düşüncenin Türkiye'deki seyri bağlamında "Cumhuriyetçi muhafazakârlık"la ilişkilendirilebilir. Cumhuriyetçi muhafazakârlık, devrimi tasvip etmekle beraber tüm aşamalarını onaylamamakta, eleştirisini ise karşıt bir kutup oluşturmayacak şekilde ikna edici bir üslûpla sürdürmektedir:

"Doğuştan itibariyle Türkçü-milliyetçi hassasiyetleri yansıtan cumhuriyetçi muhafazakârlık, hem dinin, sosyal, hukuki ve siyasal yaptırımların kaynağı olmasını amaçlayan dinci tepkici hareketlere hem de cumhuriyetçi siyaset içinde gelişen liberal ve sosyalist hareketlere karşı milliyetçi siyaseti güçlendirerek, Kemalist siyaseti bu karşıtlıklar ekseninde geliştiren yeni bir muhafazakâr değişim anlayışına uygun bir hale getirmek çabalarına yön vermiştir. (...) Cumhuriyetçi muhafazakârlık, felsefi olarak materyalizm, pozitivizm, akılcılık ve hümanizm karşısında ruhçu ve romantik bir cereyan olarak çıkmış, Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi eski

4 Münire Kevser Baş (2013: 1003-1032), Türk toplumunun Yakup Kadri'nin romanları üzerinden anlaşılmasına çalışılmasının isabetli bir yaklaşım olmayacağını savunur ve daha çok ideolojik dayatmalar taşıyan karakterleri gerçek hayatla buluşturmanın mümkün olmadığını belirtir. Biz, bu bağlamda tartışmaya girmeksizin Yakup Kadri'nin olay ve karakterlerinin öyle ya da böyle modernleşmeyi mesele edindiğini ve muhafazakâr düşüncenin ölçülerıyla modernleşme sürecini değerlendirdiğini dikkate alıyoruz.

yerel siyasi hareketler karşısında cumhuriyetçi ve milliyetçi bir siyasal mecrada gelişerek, radikal-kültürcü bir şekil almış ve liberalizm ve sosyalizm gibi modern ideolojiler karşısında da hem felsefi hem de siyasal anlamda modern muhafazakâr bir ortamın cumhuriyetçi seçkinler arasında doğmasına yol açmıştır.” (İrem 2013: 108)

Yeni kurulan devleti/rejimi kabullenen ancak sürecin daha itidalli gerçekleşmesi gerektiğini savunan Cumhuriyetçi muhafazakârların da kaynak olarak gösterilebilecek temel değeri Milli Mücadele’dir. Osmanlı’nın yıkılışının ardından Cumhuriyet rejiminin kuruluşuna kadarki süreci ifade eden varlık-yokluk savaşı, Cumhuriyet devrimlerinin ani dönüştürücü etkisine karşı öne sürülen bir değer olarak Cumhuriyetçi muhafazakârların ortak söylemini ifade eder. Milli Mücadele, aynı zamanda Kemalist ideolojinin de manevi kaynağı konumundadır. Kemalistlere göre Kurtuluş Savaşı’nda kazanılan zaferin getirisi yeni devletin inkılaplarıdır. Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde toplumsal özgüvene dayanak oluşturacak tek ortak tecrübe İstiklal Harbi iken milli devlet oluşumunda bu müşterek değerden ziyade reformlar, inkılaplar vurgulanmıştır (Bora 2012: 51). Buna göre Cumhuriyetçi muhafazakârların Kemalizm’e düştüğü şerh, inkılapların İstiklal Harbi tecrübesiyle ilişkisinin kopartılmaması yönündedir. Çünkü muhafazakâr düşünce geleneği *bilgelik kaynağı* (Erdoğan 2004: 27) olarak benimserken onun *durağanlığı* değil, *sürekliliği* esas aldığı farkındadır (Çetin 2005: 167). Dolayısıyla yeni kurulan devletin ortak tecrübesi olan Milli Mücadele değerleri, inkılabın arka planında etkisini sürdürmek durumundadır. Milli Mücadele yıllarına bizatihi şahit olan, 1917 sonrası sanat çizgisini bu yönde güncelleyen (Akı 2017: 44) ve Cumhuriyet inkılaplarını bu çerçevedeki süreklilik anlayışıyla benimseyen Yakup Kadri de, *Ankara* romanını bu türden süreklilik-devrimcilik karşıtlığı çizgisinde kurgulamıştır. Nitekim, yukarıda da ifade edildiği üzere, romanın bölümlenmesinde ilgili durumun etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Ankara romanındaki muhafazakâr modernleşme vurgusunu, romanın üç bölümünde de varlık gösteren Selma Hanım ve Neşet Sabit üzerinden görmek mümkündür. Milli Mücadele’yi merkeze alan birinci bölümde Selma Hanım Nazif Bey ile evlidir ve Nazif Bey’in görevi dolayısıyla işgal altındaki İstanbul’dan Ankara’ya taşınırlar. Burada Ankara, bir taşra şehri olarak imkânsızlıklarla doludur ve Milli Mücadele’nin Anadolu’ya bıraktığı izleri üzerinde taşır. Bir İstanbul hanımefendisi olan Selma Hanım’ın Ankara’ya uyum sağlaması epey güç olur; çünkü oturdukları ev, komşuları, ev sahipleri, çevre ile ilişkileri alışmış olduğu düzenden oldukça farklıdır. Mesele merkez-taşra karşıtlığında değerlendirilirse, Selma Hanım yıkılan Osmanlı’nın başkentinden, yani merkezden ayrılarak Anadolu’ya/taşraya uyum sağlamaya çalıştığı eski alışkanlıklarını muhafaza etmek ister ve merkezin ruhunu taşrada canlı tutmaya çabalar. Nazif Bey artık bundan başka gidilecek yer kalmadığını, dolayısıyla İstanbul adetlerini unutarak buraya uyum sağlamak gerektiğini belirttiğinde⁵ Selma Hanım’ın tepkisiyle karşılaşır:

“A, hiç de değil, ben onlara benzeyeceğime onlar bana benzemeye çalışsın. Biz, buraya medeniyet getiriyoruz. Hem canım, bu ‘biz-onlar’ lakırdısı da nedir? Hepimiz Türk değil miyiz?” (s. 31)

5 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İstanbul 2016, İletişim Yayınları, s. 30; Çalışmamızdaki sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Burada Selma Hanım'ın kendisine biçtiği medeniyet elçisi misyonu, muhafazakâr düşüncenin devrimci hareketlere karşı "restorasyon"u (Kırlı 2016: 17) savunma ve uyum sağlama eğilimine aykırı niteliktedir. Ancak devamında karşıtlıkları Türklük ortak paydasında birleştirme düşüncesi, Selma Hanım'ın Neşet Sabit'le karşılaşmasından sonra açığa çıkacak olan muhafazakâr üslubuna kapı aralamaktadır.

Romanın ilk bölümü itibariyle Selma Hanım'ın muhafazakârlığı özellikle eski hayatına duyduğu özlem çerçevesindedir. İşgal altındaki İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalan ve ani bir değişimle Ankara'ya uyum sağlamaya çalışan Selma Hanım, eski alışkanlıklarını yeni bir mekânda sürdürmeye çabalar. Dış çevreyle yeterince diyalog kurup uyum sağlayamasa da kendi evini İstanbul hatıralarını yaşatacak şekilde düzenler (s. 33), Murat Beylerin Etlik'teki bağlarına gittiğinde kendini İçerenköyü'nde hisseder (s. 35) ve kendisi gibi yalnızlık çekenlerle bir araya gelerek İstanbul'daki hayatını yaşamaya çalışır. Bu durum, Selma Hanım'ın muhafazakârların gelenek ve tarih algısıyla ilişkilendirilmesine imkân sağlar. Muhafazakâr düşüncede belirli bir gelenek üzerine oturmuş alışkanlıklar, gündelik hayatın da ölçülerini belirler. Yani muhafazakâr nazariyede ani değişimler kabul görmez; *değişim kendiliğinden ve aşamalı bir şekilde gerçekleşmelidir* (Mert 2013: 333). Selma Hanım'ın Nazif Bey'in peşinden Ankara'ya yerleşmesi ve merkeze dair alışkanlıklardan ani bir kopuşla Milli Mücadele sonrasındaki taşrayı yaşamaya çalışması, gündelik hayat bağlamında devrim niteliğindedir ve Selma Hanım'ın bu sürece uyum sağlaması henüz mümkün değildir. Onun, her ikisi de Ankara'da yaşayan ev sahipleri Ömer Efendi ile aile dostları Murat Beyler arasındaki farklılığı sorgulaması da bu çerçevede manidardır:

"Selma Hanım, içinden: 'Ne sade adamlar', dedi, 've ne sade yaşayışları var!' Ve düşünüyordu: Bizim ev sahipleri de son derece sade yaşıyorlar ama arada bir büyük fark var. O fark acaba nereden geliyor? Bir tarafın sadeliği insana emniyet, rahatlık ve ferah veriyor. Öbür tarafın ruhu azap ve ihtilâç içinde bırakıyor. Selma Hanım, bu iki dışarılıklı Türk ailesi arasındaki mübânenetin sebebini bir türlü halledemiyordu." (s. 38)

Burada taraflardan biri Selma Hanım'ın alışkın olduğu İstanbul hayatının geleneğe yaslanan sürekliliğini temsil ederken diğeri gelenekçi bir model sunar ve muhafazakârlık *ani değişimlerin yanı sıra gelenekçiliğe de karşı çıktığından* (Dellaloğlu 2013: 113-114) Selma Hanım'ın muhafazakâr üslubu belirginlik kazanır. Onun bu türden arayışları, romanın ikinci bölümünde konu edinilen Cumhuriyet sonrası modernleşme hareketlerine yönelik tepkisinin daha sağlıklı bir zemine oturmasını sağlayacaktır.

Birinci bölümün başı itibariyle Selma Hanım'ın konumu, merkezden taşraya göç etmek zorunda kalmış bir İstanbul hanımefendisinin yaşadığı çatışmaları içerir. Anadolu, onun için Milli Mücadele'nin bir değer olarak mahiyetini kavradıktan sonra anlamlı hale gelecektir. Murat Beylerin bahçesinde tanıştığı ve romanın ikinci bölümünde evleneceği Binbaşı Hakkı Bey'in etkisiyle Milli Mücadele hareketini tanınması, onunla at gezintileri esnasında Gazi Mustafa Kemal'in mütevazı evini görüp etkilenmesi (s. 65), Anadolu'ya ve Ankara'ya bakış açısını değiştirmiştir.⁶ Öyle ki, Selma Hanım'ın birinci bölümün sonunda Binbaşı Hakkı Bey'in etkisiyle Milli Mücadele'ye

6 Selma Hanım'ın yaşadığı bu duygu değişimi, romanın üçüncü bölümündeki muhafazakâr Cumhuriyetçiliğinin başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu bölümde Neşet Sabit ile evlenecek olan Selma Hanım için Cumhuriyet, vazgeçilmez bir değer olarak kıymet görür ve arka planda yazarın yeni rejime dair düşünce ve hayallerini yüklenir.

katılması, eşi Nazif Bey'in Ankara'ya yaklaşan düşman tehlikesinden Kayseri'ye kaçma fikrine karşılık vermeyip ondan ayrılması, Milli Mücadele'nin romanın ikinci bölümünde tartışılacak olan Cumhuriyet inkılapları için bir kök değere dönüşmesine imkân sağlar. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Cumhuriyetçi muhafazakârlığın çıkış noktası olan bu durum, inkılabın devrimle değil, topyekûn uzlaşıyla gerçekleşmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü yeni devletin kuruluşu, Osmanlı'ya yeniden dönüş arzusu barındırmaksızın milli bir hareket olarak gerçekleşmiştir ve yeni rejimin getireceği birtakım değişikliklerin yine milli bütünlükle sağlanması gerekmektedir. *Ankara*'nın birinci bölümünün sonunda Milli Mücadele, inkılaplar için birleştirici güce dönüşmüştür:

“Bir zamanlar, penceresinden bakıp da yalnız kasvet ve nefret duyduğu sokakta, şimdi, o bir yaya kadındır ki, kara mandaların arasından sürtünerek geçiyor, yaramaz küçük mekteplilerin başlarını bir ana şefkatiyle okşuyor ve işlerinden dönen sakin, sinirsiz insanların yüzündeki erkekçe metanetten ona bir huzur ve emniyet geliyordu. (...) Yirmi üç gün, tam yirmi üç gün, Selma Hanım, böyle bir ruh tımarı, böyle bir ahlâk riyazeti içinde yaşadı ve Sakarya kıyılarından ilk zafer geldiği vakit, asla şaşırmadı, coşup taşmadı. Halime ile beraber, Ömer Efendi'nin ihtiyar anasıyla beraber ve onlar kadar sakin, uslu, bunu bir 'emri tabii' telâkki etti. (...) Yalnız, Selma Hanım, o sabah hastaneye gitmek üzere sokak kapısından çıkarken, Ömer Efendi'nin ilk defa olarak gülümsediğini gördü.” (s. 90-91)

Görüldüğü gibi Selma Hanım'ın Ankara'ya geldiği zamanlardaki alışamama durumu ve geçmiş özlemi ortadan kalkmış, Sakarya Zaferi ile kazandığı yeni hassasiyetler daha önce ötekisi olduğu Anadolu kültürü ile bütünleşmesini sağlamıştır. Cumhuriyetçi muhafazakârların yeni rejimi temellendirdiği bu durum, romanın ikinci bölümünde bu çerçevede gelişen kök değerlerin sürdürülüp sürdürülmediğinin sorgulanmasına kaynaklık edecektir.

Diğer taraftan Selma Hanım'ın Ankara'ya alışma sürecinde Neşet Sabit'in de etkisinden söz etmek gerekir. Birinci bölümde ilk olarak genç muharrir nitelemesiyle romana dâhil olan Neşet Sabit, Selma Hanım'ın İstanbul özlemine ortak olarak muhafazakâr bir yaklaşım sergiler:

“Hep İstanbul, hep İstanbul hasreti... Her nedense, bundan sıyrılmak bir türlü mümkün olmuyor.(...) Sanki, vatan yalnız İstanbul'dan ibaretmiş; sanki, biz burada gurbette imişiz gibi. Halbuki, ben, ruhumun milli muvazenesini burada bulmaya gelmişim.” (s. 78-79)

İstanbul burada bir şehir olmanın ötesinde yıkılan Osmanlı'yı temsil eden bir ruh durumunu ifade etmektedir.⁷ Romanın başı itibariyle Selma Hanım'ın sürekli içinde olduğu bu İstanbul nostaljisi, Neşet Sabit'te de karşılık bulur ve bu ortaklık Selma Hanım'ın Ankara'ya yönelik menfi yaklaşımını itidale dönüştürür. Burada dikkat çeken husus, Neşet Sabit'in geri dönüş arzusunda olmaması, Ankara üzerinden yeni bir *inkışafı* ve *muvazeneyi* aramasıdır. Buna göre Neşet Sabit,

7 Kemalizm'in geçmiş ve geleneğe karşı tepkisi İstanbul ve Ankara üzerinde kurduğu karşıtlıkta kendini gösterir. Osmanlı'nın yıkılması ile kurulan yeni devletin başkenti kadim şehir İstanbul değil, Anadolu'nun merkezindeki Ankara olur. Buna göre devrimin geçmişten kalan mirasa karşı muamelesi modernleşme sürecine dair fikir vermektedir. Öyle ki inkılapçılar, modernliği Ankara'da kurarken, geleneği temsil eden İstanbul'u harabe olarak korurlar. Böylece eski İstanbul'daki yakın geçmişin izleri Osmanlı'nın saltanatını, azametini, ihtişamını değil, sonraki çöküş, hezimet, kayıp, karanlık, hastalık zamanlarını hatırlatır (Altınaydız 2013: 183). Yeni devletin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün 1919'dan 1927'ye kadar İstanbul'a gitmemesi bu çerçevede sembolik anlam ifade eder. Buna göre geleneksel değerlere aleni bir müdahalede bulunulmamakta ve gelenek kendi kendine çürümeye terk edilmektedir. Osmanlı mirasına yönelik bu umursamaz tavır Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun bilinçli bir tercihidir. Çünkü geleneksel mirasa yönelik yıkıcı müdahaleler, karşısında reaksiyoner ve gerici tepkilere yol açacaktır.

yıkılan Osmanlı'yı yeniden diriltme arzusunda değildir; bir taraftan İstanbul'un geleneksel bütünlüğüne özlem duyarken diğer taraftan Milli Mücadele'nin tesiriyle yeni arayışlara girerek Cumhuriyetçi muhafazakârlığın temsilcisi olur. Nitekim Cumhuriyetçi muhafazakârların kaygısı *bir devlet olarak var olabilmekten ziyade kendi özüne sadık kalarak var olabilecek miyiz* endişesine dönüşmüştür (Akıncı 2012: 227) ve Neşet Sabit'in arayışı da bu noktadadır. Diğer taraftan Selma Hanım'ın İstanbul bağlamındaki ısrarı da Neşet Sabit'in etkisiyle kırılmaya başlar ve onun Ankara özelinde Anadolu kültürüyle yaşadığı irtibatsızlık da dönüşüme uğrar. Anadolu peyzajlarını İstanbul'la karşılaştırarak dilsiz ve ruhsuz gören Selma Hanım (s. 78), Neşet Sabit'in Anadolu'yu kendi imkânları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesinden etkilenir. Neşet Sabit'e göre Anadolu'nun da kendine mahsus bir dili vardır; buranın çevre şartları ile burada yaşayan insanlar, söylenen türküler kendine mahsus bir samimiyetle birliktelik oluşturur (s. 79). Hatta Neşet Sabit, yaşanan milli felaketi Anadolu'yu tanımak adına neredeyse kutsar ve bir milletin uyanışına sahne olan bu topraklar (s. 80), ona sabrı, tahammülü ve inkişafa engel olan bütün zıtlıklarla geceli gündüzlü çarpışmayı öğretir (s. 81). Neşet Sabit'in bu türden yaklaşımı, gelenekle barışma, yenileşmeyi belli bir değerler sistemi üzerine oturtma, geçmiş ile şimdiyi bütünleştirme ve Anadolu özelinde bir sentez kurma bağlamında hem koruyucu hem de yenilikçi bir tavır olarak muhafazakâr düşünce ile ilişkilendirilebilir. Nitekim Cumhuriyetçi muhafazakârlara göre modernleşmenin tek bir yolu yoktur ve her ülke kendi şartlarında modernleşebilir (Demirel 2012: 221); kültürel kod değerler dikkate alındığı sürece her türlü yenileşme kabullenilebilir. Romanda Binbaşı Hakkı Bey'in şairane sözler olarak küçümsediği bu yaklaşım (s. 81), Neşet Sabit'in romanın her üç bölümünde değişen şartlara rağmen kendi ismiyle de uyumlu olarak muhafazakâr duruşunu ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi *Ankara*'nın birinci bölümü, Selma Hanım'ın tamamen yabancı olduğu taşraya göçmesi ve Milli Mücadele'nin etkisiyle Anadolu kültürünü tanıyıp onunla bütünleşmesini konu edinmektedir. Bölümün sonunda Milli Mücadele'nin ateşli bir savunucusu olan Selma Hanım'daki bu dönüşümün sebebi, Binbaşı Hakkı Bey vasıtasıyla şahit olduğu varlık-yokluk mücadelesi ve Neşet Sabit'in Anadolu insanını yeniden tanımlayarak belli değerler sistemine dayanan yeni bir ruhla ilişkilendirmesidir. Böylece Milli Mücadele zaferi sonucunda kurulan yeni devletin muhafaza edilmesi gereken kök değerleri ve romanın ikinci bölümünde tartışılacak olan Cumhuriyetçi muhafazakârlığın ölçüleri belirlenmiştir.

1.2. Cumhuriyet İnkılaplarına Yol Gösterici Olarak Muhafazakârlık

Ankara'nın ikinci bölümü, 1922-1926 yıllarını kapsar ve Milli Mücadele sonrasında yeni kurulan hayatın Batılılaşma bağlamında aşırılıklarını ve buna yönelik çözüm yollarını konu edinir. Özellikle Neşet Sabit'in muhafazakâr modernleşmeci fikirlerinin ön planda olduğu bu bölümde Selma Hanım, Milli Mücadele yıllarındaki kahraman görünümünü kaybederek ticarete atılan Hakkı Bey ile evlidir. Hakkı Bey, romanın ilk bölümünde Batı karşısında radikal düşüncelere sahiptir ve Avrupa medeniyetinin bir yalandan ibaret olduğunu savunarak savaş yıllarının etkisiyle Batı'ya tamamen sırtını dönmüştür (s. 41).⁸ Romanın birinci bölümünde Binbaşı Hakkı Bey'in Yakup

8 Hakkı Bey'in bu türden eleştirileri, Yakup Kadri'nin Şarklı'nın gözüyle Garbı sorguladığı eseri *Alp Dağları'ndan ve Miss Chalfrin'in Albümünden*'deki (2015: 25) fikirlerine benzer. Burada Yakup Kadri Batı'nın uhuvvet, müsavat, hürriyet gibi değerlerinin yalan olduğunu, Milli Mücadele ile Batı'nın gerçek yüzünün açığa çıktığını belirtmektedir.

Kadri'nin sözcülüğünü üstlendiği söylenebilirse de ikinci bölüm itibariyle Hakkı Bey dönüşüme uğrar ve daha önceki fikirlerinden çok farklı bir hayat benimser. Selma Hanım'la evlendikten sonra karısına danışmadan askerlikten emekli olan Hakkı Bey'in dış görünüşü, eğlence alışkanlıkları, kadınlarla ilişkisi büsbütün değişir ve daha çok kendi kazancına, çıkar ve zevklerine düşkün bir tüccar olur (s. 98-99). Bu durumda karısı üzerindeki eski etki ve cazibesini yitiren Hakkı Bey, romandaki muhafazakâr söylem dikkate alındığında radikal tepkilerin ne ölçüde zararlı olduğunun göstergesi konumundadır. Öyle ki, *muhafazakâr düşünce aşırılıklar karşısında uyum sağlamayı esas alır ve radikal tepkilere her zaman şüpheyile yaklaşır* (Argın 2013: 469). Dolayısıyla romanda Hakkı Bey'in Avrupa'ya karşı geliştirdiği sert söylemleri, ikinci bölümde tam tersi istikamette koşulsuz Batı hayranlığına dönüşür ve kurulan bu karşıtlık romanın muhafazakâr modernleşmeci vurgusunu pekiştirir. Zira, ileride görüleceği gibi, romanda Neşet Sabit üzerinden idealize edilen muhafazakâr model ön plana çıkartılacaktır. Benzer bir durum Şeyh Emin Efendi için de geçerlidir. Romanın birinci bölümünde mutaassıp bir din adamı olan, kadınlarla diyalog kurmayan, hatta onlarla aynı ortamı dahi paylaşmayan ve bu gelenekçiliğiyle Binbaşı Hakkı'nın sert eleştirilerine hedef olan Şeyh Emin (s. 42), ikinci bölümde dönüşüme uğrar; Ankara Palas'ta düzenlenen bir Noel balosuna frak giyerek katılan 'Emin Bey', Selma Hanım'la karşılaştığında kendisini tanıtp onunla konuşmak ister. Selma Hanım'ın zor durumda kaldığını anlayan Hakkı Bey, Şeyh Emin'i kolundan tutup uzaklaştırır ve bunun üzerine Emin Bey; "Yahu, bıraksaydın, şu hanımla bir toka etseydim. Biz, dans bilmiyoruz. Bari bunu yapalım. He, heh, heh... Bari bunu yapalım." (s. 119) ifadelerini dile getirir. Burada yine birinci bölümdeki aşırılığın ikinci bölümde ters istikamette başka bir aşırılığa dönüştüğü görülmektedir ve her iki bölümde baskın özellikleriyle öne çıkan karakterler üzerinden romanın muhafazakârlık bağlamında niyeti açığa çıkmaktadır. Orhan Oğuz'un belirttiğine göre *Ankara*'nın bölümlenmesi, geçmiş-şimdi-gelecek çizgisi üzerinedir; yani birinci bölüm Milli Mücadele üzerinden geçmiş, ikinci bölüm Cumhuriyet'in ilk yılları çerçevesinde şimdiyi, üçüncü bölümse kaybedilen ruhu yeniden inşa etme amacıyla geleceği konu alır (Oğuz 2013: 169). Romanda özellikle ilk iki bölümün karşılaştırma imkânına sahip olması, hem geçmiş değerlerin bugünkü sürekliliğini sağlamak hem de Cumhuriyetçi muhafazakârların esas kabul ettiği şimdiyi bu süreklilik çerçevesinde doğal akışa dönüştürmek anlamında önem taşır:

"Muhafazakârlar tarihin bölünebileceğine inanmaz. Tarih nesneleştirilemez ve kesitler yoktur. Zaman anlayışı olarak, zamanın üç kesitini kapsama kaygısı taşır; geçmiş, bugün ve gelecek içerilmiştir. Nesneleştirilebileceğimiz bir geçmiş ya da gelecek yoktur. Muhafazakâr, çoğu zaman sanıldığı aksine, geçmişin değil bugünün insanıdır. Zamanın üç bölümü, sadece şimdiki zaman kipinde yaşanabilir. Dolayısıyla tek bir zamanı yaşarız. Şimdiki zaman, insanı bugünkü deneyimsel gerçekliğiyle anlamaya çalışan muhafazakâr için ayrıca önemlidir. Ancak geçmişinde taşımayınca buna zamanda gerçek bir yerleşme değil köksüzlük olarak bakılır." (Mollaer 2009: 110-111)

Ankara'da olay örgüsü Cumhuriyet inkılabının geçmiş-şimdi-gelecek bağlamında zamandizimsel üç aşaması üzerinden kurgulanırken değişimin gerçekleşme şekline dair tartışmalar daha çok şimdiyi esas alan ikinci bölümde gündeme getirilir ve ilk bölümdeki değerler bağlamında karşılaştırmalar yapılır. Buna göre Milli Mücadele'yi vaka zamanı olarak esas alan birinci bölümde radikal tavırlarıyla tepki çeken karakterlerin şimdiyi anlatan ikinci bölümde köksüz ve şekle dayalı

Batılılaşmayı benimsemeleri, geçmişin haldeki tesirini sürdürme ve dönüşümü bugünün şartlarıyla gerçekleştirme anlayışı çerçevesinde muhafazakâr modernleşme vurgusuna işaret eder.⁹

Ankara'nın ikinci bölümünde modernleşmeye yönelik eleştiri, sürecin daha çok şekilsel boyutta algılanmasıyla ilgilidir. Cumhuriyet ilan edilip yeni hayat düzeni yaygınlaştıktan sonra Milli Mücadele ruhunun unutulmasıyla yenileşmenin tedbirsiz bir şekilde koşulsuz amaç haline dönüşmesi, bu bölümde romanın temel meselesi haline gelir.¹⁰ Özellikle Hakkı Bey, Murat Bey gibi, Cumhuriyet'e uzanan süreçte Mücadele'nin içinde olan kişilerin Cumhuriyet sonrasında yozlaşmış bir modernlik hevesine kapılmaları, romanda açık bir şekilde gündeme getirilir:

“Eski Milli Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dava adeta böyle bir mondenlik iddiası şekline girmişti. Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dans etmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde, Avrupalılar arasında muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak gibi ehemmiyetli görünüyordu. (...) Düşününüz ki bu yarışa Murat Bey'in ailesi bile karıştı. Büyük çapta arsa spekülasyonlarından ve onu takip eden birkaç taahhüt işinden sonra devrin en zengin adamlarından biri sırasına giren ve mebusluktan çekilmiş olduğu için kâh İstanbul'da, kâh Avrupa'da dolaşmakta bulunan Murat Bey, şimdi, Kavaklıdere'de, kuleli, verandalı ve konfor modernli bir büyük köşk içinde asrî hayatın bütün zevkini sürmeye başlamıştı.” (s. 106)

Milli Mücadele sonrasında savaşın ruhuna aykırı hareket eden, daha önce millet için yaşarken şimdi sadece kendi çıkarlarını düşünen ve mücadele ettikleri düşman gibi olma paradoksuna düşen Hakkı Bey, Murat Bey gibi tipler, modernleşmenin getirdiği bireyciliği köksüz ve basit düzeyde benimsemişler, yeniliklerin topluma mal edilmesine engel olmuşlardır. Buna göre Cumhuriyet modernleşmesi milletin birlikte sürdürülen mücadelenin neticesinde kazanılsa da millete yayılamayacak bir hızda gündelik yaşantıya dâhil olmuş, böylece toplum içerisinde birtakım çatışmalar ve sınıf farkları ortaya çıkmıştır. Romanda Ankara Palas'ta düzenlenen baloyu dışardan izleyen köylülerin konuşmaları, Cumhuriyet sonrası yaşanan çatışmaları yansıtmaktadır:

“İçeride, ne yaparlar bilirim emme, söylemem,’ diyor ve iki sıra bembeyaz dişlerini gösteren bir gülümsemeyle sırtıyordu. Redingotlu adam, dirseğiyle kasketlinin böğrüne vuruyordu:

‘Deyiver, be... Ne biliyon, daha deyiver...’

‘Deyemem...’

Bunlar böyle bağdaşırken bir üçüncü söze karıştı. Bu tıknaz, babacan bir tipti:

‘Ne var, bunu bilmeyecek be? İşte, ben deyivereyim: İçerde *tango* var,’ dedi.

‘Tango mu? Ne dedin, tango mu? He, he, he...’

‘Tango da kim oluyor ki?’” (s. 111)

9 Muhafazakârlara göre bugünün doğru okunması geçmişin haldeki tesirinin gözlemlenmesiyle sonuçlanır. Dolayısıyla muhafazakârlar geçmişi tabulaştırmamak ve gericileşmemek adına şimdiki esas alır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (2013: 46) “Bizim için asıl olan miras, ne mazidedir, ne de Garp'tadır; önümüzde çözülmemiş bir yumak gibi duran hayatımızdadır.” ifadesi, Cumhuriyetçi muhafazakârlığın Batılı kaynağı olan Bergson'un *durée* fikrini özetler niteliktedir.

10 Değişim gerekliliğinin amacından saparak fetişleştirilmesi meselesi Yakup Kadri'nin *Alp Dağları'ndan ve Miss Chalfrin'in Albümünden* (2015: 83-84) adlı eserinde de gündeme getirilir. Burada Miss Chalfrin Türklerdeki köksüz ve ölçüsüz değişim arzusunun eleştirmektir: “Değiştirmek! Neyi değiştirmek? Nasıl değiştirmek? Neyi ve nasıl olursa olsun, onlar memleketlerinde mevcut ve müstekâr ne varsa hepsini tebdil ile ve her cihetten kendilerine benzememekle artık kurtulmuş olacaklarına kanidirler.”

Görüldüğü gibi Batı'nın yalnızca şekil olarak algılanması ve gündelik pratiğe dönüştürülmesi, Cumhuriyet'le beraber hayata giren inkılapların toplumun tamamına nüfuz etmemesine neden olmuştur. Aynı diyalogun devamında merdivenden çıkan kadına laf atan diğer köylü, imam tarafından uyarıldığında “Ne iş be? Şimdi hürriyet var. Herkes istediğini söyleyebilir. Anladın mı, sarımsak kafalı?” (s. 112) ifadesiyle karşılık verir. Yine köylüler arasındaki konuşmada birinin oteli han zannetmesi (s. 113) Cumhuriyet sonrası aydınlar ile halk arasındaki uçurumun ne denli geniş olduğunu göstermektedir. Bu durumun sebebi, Cumhuriyet'le birlikte benimsenen Batılı hayat unsurlarının ve değerlerin herhangi bir uyum sürecine girmeden doğrudan kabullenilmesidir. Diğer taraftan Türk modernleşmesinde aydın-köylü çatışması olarak ifade edilebilecek bu durumla yeni karşılaştığı da söylenemez. Osmanlı devlet sisteminde de var olan merkez-taşra çatışmasının Cumhuriyet'le birlikte kısa bir zaman diliminde giderilmesi mümkün olamamıştır. Şerif Mardin (2011: 56), merkez-çevre karşıtlığının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalan bir miras olduğunu, Türkiye'de kitle iletişim araçlarının ve kültür yaşamının modernleştirilmesiyle, ‘büyük’ kültür ile ‘küçük’ kültür arasındaki uçurumun kapanmaktan çok derinleştiğini vurgular. İslâmiyet'e ve onun kültür mirasına sarılmak, çevrenin merkeze verdiği bir karşıtlıktır. Böylece taşralar, ‘gericilik’ merkezleri haline gelmiştir. Seçkinci Kemalist hareket, aslında Osmanlı sisteminin çevreyle kopukluğunun farkındadır ve buradaki boşluğu doldurarak kendi egemenliğini kurmaya çalışır. Ancak Anadolu'yu boş bir levha gibi görmeleri, teorilerinin uygulamaya koyulmasını engeller. Halk, Osmanlı'dan alıştığı şekliyle merkezden gelecek müdahalelere kuşkulu yaklaşmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı'dan miras kalan halk-aydın çatışması, Cumhuriyet'in tüm halkçılığına rağmen derinleşmiştir. Roman bağlamında bakıldığında da denilebilir ki Yakup Kadri'nin bu tür uyumsuzlukları gündeme getirmesi, Cumhuriyet rejimine doğrudan karşı olduğunu göstermez; *Politikada Kırk Beş Yıl*'da (2013: 101) Kadro hareketinin amacını “İnkılâbı yalnız bir şahsın ve zümrenin eseri olmaktan çıkarıp millete maletmeye çalışmak, memleket gerçekleri üzerinde eğilerek inkılâp nizamının geçirdiği sarsıntının sebebini bulmak, buna objektif ve rasyonel çözüm noktaları getirmek” ifadeleriyle açıklar.¹¹ Buna göre romanda Yakup Kadri'nin halk ile aydınlar arasındaki çatışmayı gündeme taşıması, inkılapların daha uyumlu bir yapıda ve sentezci mantıkla uygulanması gerekliliğiyle ilgilidir ve değişimin tedricen gerçekleşmesi noktasında muhafazakâr bir niyetin ürünüdür.¹² Romanda bu türden söylemler ise, birinci bölümde de vurgulandığı üzere, Neşet Sabit üzerinden aktarılacaktır.

Romanda Selma Hanım ve Neşet Sabit'in ikinci karşılaşması, yukarıdaki köylü-aydın çatışması içeren sahnenin vuku bulduğu esnada gerçekleşir. İç salonlardan birinde, dışarıdaki

11 Kadro hareketinin inkılapların yerleşik bir değere dönüştürme çabası dergide şu şekilde izah bulur:

“Türkiye, bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp durmadı.

Bugüne kadar geçirdiğimiz hareketler, şahit olduğumuz muazzam kıyam manzaraları, onun yalnız bir safhasıdır. Bir ihtilal geçirdik. İhtilal inkılâbın gayesi değil, vasıtasıdır.

(...)

Hülasa; cihanın binbir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrareniz gidişi içinde, mükedderatını kendi inkılabının mükedderatına bağlayan inkılap neslimizin muhtaç olduğu inkılap şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılabımızın idrakini durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep cereyanına daima hâkim kalabilmek için, onun prensiplerini hududu muayyen kriteriyumlar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. Kadro, bunun için çıkıyor.” (*Kadro Dergisi* 1932/1)

12 Evren Karataş ve İpek Yıldız (2010: 282), *Ankara* ile Kadro hareketi arasındaki ilişkiyi inceledikleri makalede, romanın yayımlanması ile derginin kapanması arasında ilişki olduğu belirtir. İlhan Tekeli ve Selim İlkin'den de aktarıldığı üzere Yakup Kadri *Kadro* dergisinde tek partili yönetim dolayısıyla dile getiremediği eleştirilerini, bu çizgide kurgulanan *Ankara* romanında gündeme taşımış ve bu durum yönetimin dikkatinden kaçmamıştır. Romanın yayımlanışı ve derginin kapanışının 1934'e denk gelmesi bu bağlamda önem taşımaktadır.

köylülerle baloya katılanlar arasındaki çatışmayı sorgulayan iki kişinin konuşmalarını dinleyen Selma Hanım, daha sonra Neşet Sabit olduğunu öğreneceği kişinin düşüncelerine katılır. Neşet Sabit, otelin merdivenlerini çıkarken her basamakta halkla arasındaki uçurumun bir parça daha derinleştiğini (s. 113), sınıf tezatlarının çağdaş demokrasilerde daha fazla keskinleştiğini (s. 114), halkla arasındaki mesafe açılmasını bir realite kaybı olarak düşündüğünü (s. 114) belirtmektedir. Neşet Sabit’le konuşan diğer kişi halka doğru anlayışının halka inmek yerine halkı kendine doğru çekmek olduğunu belirttiğinde Neşet Sabit buna karşı çıkar; halktan uzaklaşmaya neden olan merdivenlerin daha çok boşluğa doğru bir seyir izlediğini belirtir. Bu sahnede, yine Kemalist inkılapçılık ile Cumhuriyetçi muhafazakârlığın karşı karşıya gelmesinden söz edilebilir. Kemalist modernleşme, her ne kadar halkçı bir hareket gibi gözükse de sürecin uygulaması “halka rağmen halk için” ifadesiyle özetlenebilir. Nitekim yine Şerif Mardin’in (2011: 62) Fuat Köprülü’den aktardığına göre 1946’da muhalefet partisi kurulduğunda Halk Partisi “Destek bulmak için taşra kasabalarına ya da köylere gitmeyin; ulusal birliğimiz sabote edilmiş olur” uyarısı yapar. Bununla ‘taşranın temel grupları siyasal partiler olarak yeniden dirilecek’ demek istenmektedir ve 1923-1946 arasında çevreye kuşkulu gözle bakıldığı, çevrenin potansiyel bir muhalefet alanı olarak görüldüğü bir gerçektir. Bu çerçevede denilebilir ki, Kemalist modernleşmenin Milli Mücadele sonucu kurtarılan/elde kalan topraklarda üretmeye çalıştığı ulus modeli, daha önce karşılığı olmayan bir projeyi uygulamaya koyma çabasıdır. Bu da elbette uyumsuz bir modernleşme anlayışına tekabül eder. Romanda Neşet Sabit’in eleştirileri rejimi sorgulamaktan ziyade daha çok bu türden uyumsuzlukları gidermek üzerindedir. O, çağdaş demokrasilerin neden olduğu sınıf farkını normal karşılamakla beraber sürecin köksüz gelişimine karşı çıkmakta, bu çerçevede “muvazenesini” bulmaya çalışmaktadır (s. 120). Neşet Sabit’in bu ifadeleri muhafazakârlık bağlamında iki yönden kıymetlidir. Birincisi, muhafazakârlık siyaseti *sınırlı bir etkinlik alanı* olarak görür (Özipek 2011: 24) ve değişimi siyaset üstü bir süreç olarak ele alır. Buna göre muhafazakârlar modernliğe dair katılım veya reddiyelerini siyaseten gerçekleştirmez. Neşet Sabit’in de rejimi sorgulamama düşüncesi muhafazakâr tavrına işaret etmek bakımından önem taşır. Nitekim Yakup Kadri de (2013: 61) kendisi ile politika arasındaki mesafeyi şu şekilde izah eder: “Ben ise, bir köşede siyasi ihtirasların kardeş gibi sevişenler arasında bile ne derin uçurumlar açtığını görerek politika denen şeye karşı bir tiksinti duymakta idim”. Romanın her üç bölümünde de siyasete meyilemeyen, modernleşmeye ilişkin eleştirilerini daha ziyade hayatın içinden sürdüren Neşet Sabit’in yazarın sözcülüğünü üstlendiğini söylemek mümkündür. Yine Garpcılık bağlamında Selma Hanım’la girdikleri tartışmada Neşet Sabit, Garpcılığın eğlenceden ziyade bir yapma, yaratma, kurma ve işletme gücü olduğunu, eğlenceninse bundan sonra gelmesi gerektiğini belirtir ve bu düşüncelerinin siyasetten öte bir mizaç meselesi¹³ olduğunu vurgular (s. 144).¹⁴ Diğer taraftan Neşet Sabit’in çağdaş demokrasiler üzerine yukarıda bahsettiğimiz görüşleri de muhafazakâr

13 Neşet Sabit’in mizacıyla ilişkilendirdiği muhafazakâr tavrı, romanın bir başka yerinde “kendisine mukadder olan şüpheli bir rahatlık”la ifade edilir (s. 137). Buradaki şüphe vurgusu, Tanpınar’ın (2003: 64) muhafazakârlık bağlamında ifadeleri ile örtüşmektedir: “Muhafazakâr zihniyeti ne kadar iyi anlarım. Onun bir yüzü çok yırtıcı bir didişme, öbür yüzü ipin ucunu bir an bıraksanız sizi nerelere götüreceği belli olmayan bir şüphedir. Bu şüpheyi dünyanızı değiştirmekteki cesaretsizlik, o güvensizlik besler”.

14 Neşet Sabit’in Batılılaşma üzerine eleştirilerinde de yine yazarın sözcülüğünü üstlendiğinden söz edilebilir. Nitekim Yakup Kadri *İkdam*’da medenilik ve asrılık arasındaki ayrımı Neşet Sabit’in romandaki sözlerine paralel olarak şu şekilde açıklar: “Her şeyden evvel medeniyet, ruhun bir nevi necabet ve asaletidir. Kim ki benliğinde bu hasleti taşır, yani kim ki, âdeta insiyakî bir tarzda, diğerbin, rahîm, mert, cömert, fedakâr, cesur ve afiftir, işte o adam medenî bir tip sayılabilir... yoksa diğer vasıtalara sahip olup da böyle olmayan olsa olsa asrîdir.” (Akı 2017: 195, *İkdam* 1920’den)

düşüncenin toplumsal eşitlikten ziyade hiyerarşiler savunması bakımından aynı düşünce üslubunun ürünü olarak yorumlanabilir.¹⁵

Ankara'nın ikinci bölümünde muhafazakâr modernleşme önerisi, Neşet Sabit'in fikirleri üzerinden doğrudan ifade bulur. Bir önceki bölümde Binbaşı Hakkı Bey'in tepkilerinde görülen Milli Mücadele ruhu ikinci bölümde Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kaybolmuş, düşünce ve davranışları değişmeyen sadece Neşet Sabit olmuştur. Selma Hanım, Neşet Sabit'in inkılaplar sonrasında diğerlerinde olduğu gibi refaha kavuşamamasına acırken (s. 122), Neşet Sabit bu durumdan memnundur:

“Milli Mücadele devrindeki mahrumiyetlerimizden bir şikâyetimiz olur muydu? Bilakis... herkesle beraber mihnet çekmekten bir zevk bile duyardık değil mi? İşte, aynı hal benim için devam edip gidiyor demektir. Çünkü, dediğim gibi, benim muhitimde Milli Mücadele şartları hâlâ hâkimdir.” (s. 123)

Neşet Sabit'in bu ifadelerinde inkılabın uygulanışına dair hoşnutsuzluğu dikkat çekmektedir. Zira Cumhuriyet, milletçe topyekûn sürdürülen ve pek çok sıkıntıyı beraberinde taşıyan bir mücadeleden sonra kazanılan değerler algılanma ve uygulama noktasında kendi ruhuna aykırı bir sürece dönüşmüştür. Onun arzuladığı dönüşüm, Milli Mücadele tecrübe ve değerlerinin bilinciyle gerçekleşmesi gerekirken sadece sınırlı bir alanda görüntüden ibaret kalmıştır. Selma Hanım, onun dengeli yaklaşımlarını inkılap karşıtlığı olarak yorumladığında ise kendi arzuladığı muhafazakâr dönüşüm şeklini açıkça ifade etmektedir:

“Ben, inkılâbı hiçbir zaman, hayatın dış şekillerini değiştirmek manasına almadım. Hele, bir konfor ihtiyacı, bir konfor'a erişme cehdi manasına hiç almıyorum. Şüphesiz, içimizde yeni bir hayat hamlesiyle çatlayan şey yeni bir şekle vücut verir, yani yeni bir kabuk bağlar. Fakat, bu safhada artık inkılâptan bahsedilemez. Burada, artık, muayyen bir çeşit hayatın kalıplanışı vardır. Biz sanki inkılâbımızın böyle bir safhasına mı geldik sanıyordunuz? Yok canım, bu gördüğümüz şeyler, bu balo, bu otel, sizin Yenişehir evleriniz bunlar hep birer hayat kalıbıdır ama bizim kendi inkılâbımızın ateşinde dökülmüş kalıplar değil. Bizim ruhumuzdaki yeni hayat prensibinin, yeni hayat özünün tomurcuğu da çatlamadı. Çatlamış olsaydı, memleketteki hayat şartlarının yalnız küçük bir ekalliyet lehine değil bütün millet için değişmiş olması lazım gelirdi.” (s. 123)

Görüldüğü gibi Neşet Sabit'in eleştirisi, inkılabın şekilcilğine odaklanır. Onun inkılap karşıtı olduğunu söylemek mümkün değildir ve bu yaklaşım, Cumhuriyetçi muhafazakârlık tanımlamasıyla doğrudan ilişkilidir. Cumhuriyetçi muhafazakârlar, devrimin kendisini değil, uygulama biçimini yanlış bulur ve Nazım İrem'in (2011: 30-31) belirttiğine göre bu gruptaki aydınlar bir taraftan inkılabın milliyetçi yeniliklerini korumayı, diğer taraftansa milli gelenekler karşısında inkılapçı aşırılıkları dengelemeye çalışan bir politikayı benimserler. Hasan Ufuk Aktaşlı da (2011: 150) Türkiye'de muhafazakârlığın Kemalizm'e bir tepki olarak doğmasına karşın aynı zamanda Kemalist bir hareket olduğunu belirtir. Bu durum Türk muhafazakârlığının kendi modernleşme meşruiyetini

15 Ahmet Çiğdem (1997: 42), muhafazakârların değişim, toplum, siyaset ve devlet hakkındaki görüşlerini Beiser'den aktararak şu şekilde özetler: 1. İnsan ihtiyaçları ve istekleri doğuştan verili değildir. Toplum insanı biçimlendirir. 2. Haklar ve görevler 'doğal' değildir, doğumla birlikte gelip toplumdaki bağımsız geçerlidirler. İnsan bir toplum içinde var olduğundan birtakım haklara sahiptir. 3. Devlet yapay değil, halkın doğal ürünüdür. 4. Devlet eşit bireylerin bir aradalığı değil, görev ve sorumluluklar bağlamında hiyerarşik bir yapıdır. 5. Devlet yukarıdan değiştirilemez, tedrici evrimle dönüşebilir.

Kemalizm’de bulmasından kaynaklanır. Ayrıca muhafazakârlar, Kemalizm’i devleti kuran, siyasi ve bürokratik yapıyı elinde tutan, yani devletin sahibi gören bir ideoloji olarak benimserler. Yeni sistemle bir problemi olmayan muhafazakârlara göre Tanzimat’tan beri gerekliliği tartışılmaz olan Batılılaşma sürecinin gelip dayandığı nokta Cumhuriyet rejimidir; dolayısıyla bu türden dönüşüm bir devrim değil, tecrübe edilen Batılılaşmanın kendiliğinden gelip dayandığı noktadır. Ancak problem, bu süreci kendiliğinden gelişen akışından çıkartıp uygulamada Batılılığı suni göstergelere indirgeyenlerdedir. Romanda Neşet Sabit, Hakkı Beylerin evinde gözlemediği kadın ve erkekler arasındaki ölçsüzlükler, el öpüşler, reveranslar gibi yapmacık, iğreti ve uydurma davranışlara tepki gösterip oradan hızla uzaklaşırken, bu sahnelere karşı olarak dönüşümün nasıl tedricen gerçekleşmesi gerektiğini düşünür. Cumhuriyetçi muhafazakârlara göre organik bir düzen olarak toplum kendiliğinden bir oluş halinde her türlü dışsal müdahalelerden korunarak gelişimini sürdürmelidir (İrem 2013: 113) ve bu görüş Neşet Sabit tarafından örneklenir:

“Bu sahnede ecnebiler bile kendi hallerinden çıkmış gibiydiler. Sanki, herkes, orada mevcut olmayan bir başkasının rolünü oynamakla meşguldü. Neşet Sabit, içinden Milli Mücadele devrindeki sade, samimi ve şiddetle şahsi, karakterli hayatı hasretle andı. Hiç şüphesiz, o anormal devir devam edemezdi. Fakat, onu canlandıran ruh bu devrin yaşama prensibine de hâkim olacaktı. Türk kadınları, çarşaf ve peçelerini işe gitmek, çalışmak için daha kolaylık olur diye çıkarıp atacaktı. Onlar için cemiyet hayatına atılmanın manası yalnız bu çeşit salon cemiyetlerine katılmak olmayacaktı. Evet, Türk kadını, hürriyetini dans etmek, tırnaklarını boyamak ve *Rue de la Paix*’nin kanunlarına esir bir süslü kukla olmak için değil, yeni Türkiye’nin kuruluşunda ve kalkınışında kendisine düşen ciddi ve ağır vazifeyi görmek için isteyecekti, kullanacaktı. Ve Türk erkekleri, garplılaşma hareketini, Tanzimat beyinin Garpperestliğiyle, alafrangalığıyla bir ayarda tutmayacaktı.” (s. 135)

Neşet Sabit’in bu türden modernleşme teklifi, değişimin zorunluluğunu barındırmakla birlikte toplumun kendi iç şartlarıyla gerçekleşmesi gerektiğini vurgular.¹⁶ Onun için esas olan inkılabın Türk damgasını vurmaktır (“Şapka bize hâkim değil, biz şapkaya hâkim olmalıydık.”, s. 136); Batı’dan alınacak değerler milli hassasiyetlerle sınırlanmadığı ve yerleştirilmediği sürece Hakkı Beylerin evinde düzenlenen eğlenceler gibi şekilden ibaret kalacak ve topluma herhangi bir fayda sağlamayacaktır. Dolayısıyla Neşet Sabit’in arzuladığı dönüşüm yerli olanı koruyarak Batılı olanın kabullenilmesini gerektirir ki Tanıl Bora’ya (2012: 23-24) göre bu türden Batılı olamayan milliyetçi hareketler, çözümü Batılı medeniyetle yerli-millî kültürü sentezleyerek bulmuştur. Cumhuriyetçi muhafazakârların modernleşmeye karşı geliştirdikleri söylem sentez fikri paydasında toplanır. Sentezcilik, Batılılaşmayı yadsımsızken bir taraftan da Doğulu kalmanın yolunu çizer; “bir batında ‘her şeyin’ sırrına ermek ve ‘vahdet’i geri kazanmak” (Bora 2017: 69) sentez düşüncesiyle mümkün olur. Nitekim Batı ile karşılaşmış onun gibi olmakta acele eden aydınlar, muhafazakâr bir tavırla gelenekten kopmamak için geçmişi de sürece dâhil ettiklerinde, daha hızlı bir sonuç elde etmek için sentez fikrine ulaşırlar. Sentez fikri uyumu getirir ve Cumhuriyetçi muhafazakârların geleneği eklektik bir tavırla sahiplenmesinin yanında keşfettikleri yeni Batılı değerleri düşüncelerinin merkezine almaları, bu ikisi arasında bir ara yol benimsemelerine sebep olur. Neşet Sabit de

16 Yakup Kadri değişimin zorunluluğunu *Ergenekon*’da (2010: 47) şu şekilde belirtir: “Herhalde garp medeniyeti olsun, Şark medeniyeti olsun, bugün Türkler modern bir hayat tarzına katılmak zorundadırlar ve bu hayata katılmak mecburiyetini duydukları içindir ki ruhlarını, fikirlerini, siyasi ve içtimai varlıklarını hapseden eski müesseselerin kalıpları içinden yavaş yavaş sıyrılmaya çalışıyor.”

toplumun hem yerleşik değerlerinin hem de Batılılaşmanın getirilerinin farkındadır ve inkılaptan sonra Ankara'nın bir köşesinde geleneksel hayat tarzını yansıtan mevlitler okunup şerbet dağıtılırken birkaç kilometre arayla başka bir köşesinde viskili, danslı ziyafetler verilmektedir. Neşet Sabit, birbirine taban tabana zıt olan hayatlar karşısında hangisinin tercih edilmesi gerektiğini sorguladığında her ikisinden de vazgeçerek yeni bir terkip arayışına girişir:

“Onun milli idealine göre vücut bulması lazım gelen yeni Türk cemiyetinin üslubu ne bu kerpiç duvarlar arasında bir örümcek gibi yaşayanlardan, ne de iğreti bir dekor içinde kurulmuş kuklalar gibi zıplayanlardan örnek alabilirdi. Türk inkılâbının vakarlı ve ahenkli ruhu, kendine layık ifadeyi çok daha canlı, çok daha şahsiyetli bir mimaride aramaktadır.” (s. 139)

Görüldüğü gibi Neşet Sabit'in ulaştığı terkip, milliyetçi hassasiyetler barındırır. Nitekim Cumhuriyet sonrasında Osmanlı'yı temsil eden geleneksel hayata dönmek istemeyen; ancak Batılılaşmanın neden olduğu uyumsuzlukları da göz ardı etmeyen aydınlar, Tanzimat'tan itibaren Türk toplumunda yayılmaya başlayan, Ziya Gökalp'ın teorize ettiği/sistemleştirdiği Türkçülük hareketiyle yerleşik bir değere dönüşen ve Milli Mücadele'nin de tesiriyle yeni rejimin temel taşlarından olan milliyetçiliğe meyletmişler, modernleşmeye yerli bir kimlik kazandırmak, Batı karşısında mevcut kimliği muhafaza edebilmek ve Cumhuriyet inkılaplarına ortak bir zemin kurmak amacıyla bu tavrı sürdürmüşlerdir. Özellikle Cumhuriyet sonrasında milli kimlik tanımının temel mesele olduğu dikkate alındığında milleti oluşturan unsurlarla muhafazakârlığın temelleri aynı doğrultudadır. İki uç arasındaki orta yol milliyetçi muhafazakâr tutumla sağlanır; çünkü milliyetçi muhafazakârlık, millet tasavvuru yoluyla modern ve geleneksel unsurları kaynaştırma becerisine sahiptir. Modernleşme, dış kaynaklı bir proje iken modernistler ve gelenekçiler arasındaki gerilim, 'milli geçmişin görkemi' söylemiyle çözülür. Milliyetçi muhafazakârlık bunu yaparken taraf tutmayarak gelenekçiliği ve moderniteyi olumsuzlar (Taşkın 2015: 36). Milliyetçilik, siyasi bir hareketi temsil ederken milliyetçi muhafazakârlık kültürel boyutta koruyucu kimliğiyle öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Cumhuriyetçi muhafazakârların toplum ve siyasete bakış açılarını milliyetçi düşüncenin belirlediğini söylemek mümkündür.

Diğer taraftan Cumhuriyetçi muhafazakârların ve roman özelinde Neşet Sabit'in devrim yerine inkılap ifadesini kullanması manidardır. Hatta romanda Cumhuriyet sonrası süreci konu alan ikinci bölümde Cumhuriyet'in ilanından yalnızca inkılap ifadesiyle bahsedilmesi, gerçekleşen dönüşümü bir süreklilik zincirine oturtma çabası ile ilişkilendirilebilir. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar geçmişi bugüne taşıırken yeni değerleri dikkate alarak sentez kurmaya çalışırlar. Batılılaşmanın da 18. yüzyıldan beri kendi içinde bir gelenek kurduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türk modernleşmesinin de süreklilik çizgisinde değerlendirilmesi gerekir. Bu şartlar altında Cumhuriyet dönemine girildiğinde yüz yılı aşkın Batılılaşma çabalarını görmezden gelerek eskiye dönme arzusu muhafazakâr ölçütlerle uyuşmaz. Cumhuriyetçi muhafazakârların devrim yerine inkılap ifadesini tercihleri de bu mantıkla örtüşür; bu durum devirmekten çok yapıcı olma isteklerinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki muhafazakârlar, *kavramsal olarak inkılap tercihi ile Kemalist politikaları ikaz ederek geçmişin inkâr edilemeyeceğini vurgulamış olurlar*¹⁷ (Çağlıyan

17 Benzer bir tutum, Kemalist politikaların uygulanışında da kendini gösterir. Mustafa Kemal ve taraftarları Fransız Devrimi'ne yaptıkları atıflarda ihtilal terimini kullanmaktan dikkatle kaçınmışlardır (Zürcher 2009: 51). Buna göre Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, her ne kadar Fransa'daki gibi kökten dönüşümü içeren bir devrim arzulasa da Fransa'daki zorbalığı çağrıştırmamasından da

2006: 85). Neşet Sabit'e göre de inkılap, kendi değerlerimiz üzerinde zamanla şekillenmesi ve toplumun tamamına yansımaları gereken bir süreçtir; doğrudan şekilciliği merkeze alan bir dönüşüm inkılap değildir. Sürecin Milli Mücadele değerlerinden uzaklaşıp kişisel menfaat sağlama aracına dönüşmesi, inkılabın herkes tarafından işine geldiğince yorumlanması ile ilgilidir:

“Bunlar, hep, inkılâbın yanlış anlaşılmasından çıkan neticeler... İnkılâbı, kocanız kendine göre, Murat Bey kendine göre, Şeyh Emin kendine göre anlıyor, hani, bazı dinler vardır ki, müfessir ve müçtehitlerinin çokluğu yüzünden mana ve mahiyetini değiştirir; işte, bizim inkılâbımızın başına da böyle bir şey gelmektedir ve bizim ıstırabımızın sebebini burada aramak lazımdır.” (s. 142-143)

Ankara romanında Neşet Sabit'in muhafazakâr düşünceyle ilişkilendirilebilecek görüşleri fert ve toplum anlayışında da belirgindir. Ankara, Cumhuriyet'le beraber hızlı bir dönüşüm sürecine girmiş, her yerde birbiriyle uyumsuz binalar yükselmeye başlamıştır (s. 127). Şehrin genel görünüşündeki bu durum, burada yaşayan insanların da gündelik alışkanlığı haline gelir. Örneğin Murat Beylerin evinde hiç bitmeyen bir yenileme arzusu vardır: Odaların düzeni ve rengi değişmekte, mobilyalar sürekli yenilenmekte ve aile bu sürekliliğe uyum sağlamaya çalışmaktadır (s. 128). Şehirde ve sakinlerinde bir tutku haline gelen bu başkalaşım arzusu diğer taraftan sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemiş, Tacettin mahallesindeki sıcak ve samimi şehir atmosferi Yenişehir'de yerini ferdiyetçiliğe bırakmıştır. Öyle ki burada herkes kendi kabuğuna çekilmiş ve kimse kimseden haberdar değildir (s. 149). Ölçsüz modernliğin toplum düzeninde neden olduğu bu yozlaşma karşısında Neşet Sabit ferdiyetçilik eleştirisi geliştirir ve kendisini “cemiyet içinde kaybolmuş bir adam” olarak tanımlar (s. 124). Neşet Sabit'in bu söylemi muhafazakârlığın toplum anlayışını örnekler niteliktedir. Nitekim muhafazakârlık, modernleşmenin temellendiği bireyciliğe karşıdır ve *insanların kitleler halinde hareket etmesi gerekliliğini* (Burke 2016: 27) savunur. Muhafazakârlara göre insan, sosyal bir varlıktır ve topluluk içinde yaşar, tek başına yetersizliğini topluluk içinde giderir. Bu durumda özgürlük alanı da muhafazakârlara göre zorunlu olarak daralmaktadır. İnsanın toplum içinde yaşadığı bilinci ona sorumluluk yükler ve muhafazakârlar toplumu pek çok parçanın bileşiminden oluşan *organik bütünlük* olarak görür (Özipek 2011: 98). Romanda Neşet Sabit'in yeni Ankara'daki bireyciliğe karşı cemiyet mistiği olduğunu vurgulaması da toplum algısı bağlamında muhafazakâr düşünme biçimini sürdürdüğüne işaret etmektedir.

Romanda muhafazakâr modernleşme fikrini temsil eden diğer karakter ise Selma Hanım'dır. O, inkılap sonrası gerçekleşen hızlı dönüşüme ayak uyduramaz ve bu bölümde Neşet Sabit'in fikirlerinin de etkisiyle Cumhuriyet sonrasındaki süreci sorgular. Selma Hanım, muhafazakâr bir ruh haline sahip olsa da onun düşünce bazında muhafazakâr görüşlerinin kaynağı Neşet Sabit'tir; çünkü onunla karşılaşmadan evvel Hakkı Bey'le yaşadığı yeni hayata uyum sağlayamasa da buna yüksek sesle bir itirazda bulunmaz. Diğer taraftan, yukarıda da belirtildiği gibi Neşet Sabit'in fikirlerinin açığa çıkmasının gerekçesi de Selma Hanım ve çevresine yönelik tepkileriyle ilgilidir. Romanın üçüncü bölümünde evlenerek idealize ettikleri Cumhuriyet rejimini ütöpik bir kurgu

imtina etmişlerdir. Dolayısıyla Cumhuriyet modernleşmesinin henüz kavramsallaşma aşamasında muhafazakâr bir tavır takındığı söylenebilir ve bu durum çalışmamızın üçüncü bölümünde muhafazakâr Cumhuriyetçilik tabiriyle ifade edilecektir.

çerçevesinde birlikte yaşayacak olan her iki karakterin birbirlerini tamamladıkları, romanın tedbir şerhi düşerek onayladığı modern hayatı birlikte temsil ettikleri söylenebilir.

Selma Hanım, “Ben de sizin bütün fikirlerinize iştirak etmekteyim. Ben de sizin gibi bu hayatın yavanlığını, yapmacıklığını hissediyorum. Ben de sizin gibi, geçirdiğimiz o büyük ve yüksek devirden sonra vasıl olunması lazım gelen milli gayenin (eliyle solunu göstererek) bu olmadığını, bu olmayacağını biliyorum.” (s. 141) ifadeleriyle Neşet Sabit’in inkılap sonrası hayata karşı tutumuna fikir düzeyinde destek olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan Selma Hanım, bir kadın olarak muhafazakâr düşüncenin romanda farklı boyutlarda görünürlük kazanmasına imkân sağlar. Özellikle aile ilişkileri, kadının toplumdaki yeri gibi hususlarda muhafazakârlığın çeşitlenmesinden söz edilebilir. Örneğin tedbirsiz modernleşmenin aile ilişkilerine verdiği zarar, Selma Hanım ve Hakkı Bey’in durumu üzerinden gündeme getirilir:

“Her günün meşguliyetleri, birbirini takip eden eğlenceleri ve bunların arasındaki ahbab ve arkadaş toplantıları Selma Hanım’la Hakkı Bey’in karı kocalık bağlarını gün geçtikçe muttasıl gevşetip duruyordu. Her ikisinin de, bazen haftalarca, başbaşa kaldıkları, ilk zamanlarda olduğu gibi şöyle içten ve yürekten konuştukları bir anları olmuyordu.” (s. 147)

Buna göre Selma Hanım ve Hakkı Bey arasındaki ilişki üzerinden Milli Mücadele ve sonrası arasında karşılaştırma yapılabilir. Daha önce de belirtildiği üzere Selma Hanım’ı Ankara ve Anadolu şartlarına alıştıran, ona milli bilinç yükleyen ve bu özellikleriyle kendisine hayran bırakan kişi Hakkı Bey’dir; ancak bu hayranlık romanın ikinci bölümünde evliliğe dönüşse de Hakkı Bey artık farklı bir kişidir ve bu farklılık aile ilişkilerine zarar verir. Bilindiği gibi muhafazakârlığın toplum anlayışının temeli aileye dayanır (Özipek 2017: 59); toplumun en küçük yapıtaşı ailedir. Dikkat edilirse romanın her üç bölümünde de farklı evlilikler yaparak ideal ailesini arayan Selma Hanım, bir bakıma geleneksel toplum modelini sürdürme çabasıdadır. Onun, romanın birinci bölümünde, hakkında yapılan dedikodular karşısında kendisinden kocasının sorumlu olduğunu vurgulaması (s. 67), bu görüşü destekler niteliktedir. Selma Hanım, kadının çalışma hayatına katılıp özgürleşmesi hususunda da aynı kadınlık bilincini muhafaza etmektedir. Bu yönde arzusunu kocası Hakkı Bey’e; “Hayatımı kazanmak için değil, fakat bir şeye yaramak için. Bizi, yalnız süsleyip dans ettirmek için mi açtınız? Yalnız buna yarayan bir kadın hürriyetinin ne kıymeti var?” (s. 152) ifadeleriyle belirttiğinde Hakkı Bey “Geriye alırsak kıymetini o vakit anlarsınız” şeklinde karşılık verir. Selma Hanım, kocasına hayatını kazanmaktan ziyade faydalı olmak istediğini belirtirken aslında tam aksini düşünmektedir; maksadı arasında bir gönül bağı kalmayan Hakkı Bey’den ayrılıp yeni bir hayat kurmaktır (s. 153). Buraya kadar Selma Hanım’ın ekonomik özgürlüğe kavuşarak modern birey olma arzusundan, dolayısıyla karşı muhafazakâr bir yaklaşıma sahip olmasından söz edilebilir. Bu ifadelerin devamında Neşet Sabit’e kadının vazifesinin sadece çocuk yetiştirmek, aşk ve muhabbetle erkeğinin ideal eşi olmak gibi fizyolojik sınırlarda olmadığını, kadınların da erkekler kadar içtimai hayata katılması gerektiğini belirtir ve her hususta kadın-erkek eşitliği talep eder (s. 156-157). Selma Hanım’ın idealize ettiği yeni kadın, Cumhuriyet sonrası yenileşen kadın anlayışıyla tam manasıyla uyum içindedir; ancak diyalogun devamında Selma Hanım’ın bir bankada veya şirkette çalışmayı cazip bulmadığı, daha çok “içtimai kıymeti olan” bir işte çalışmak istediği anlaşılır (s. 158). Selma Hanım’ın bu arzusu, muhafazakârların kadına biçtiği

misyona ilişkilendirilebilir.¹⁸ Muhafazakârlar toplumsal ya da cinsiyetçi eşitlik fikrine karşı olsa da muhafazakârlık değişime uyum sağlama temelinde dayandığı için yeni kadının topluma katılımını daha çok aile içi görevleri bağlamında kadınlığı ilgilendiren meseleler çerçevesinde kabullenebilir. Bu sebeple öğretmenlik, Neşet Sabit'e göre en ideal meslektir (s. 158). Bu bağlamda denilebilir ki Selma Hanım bir taraftan Kemalist modernleşmenin savunduğu yeni kadın anlayışını gündeme getirirken diğer taraftan muhafazakâr bir tedbir şerhiyle Cumhuriyet sonrası yeni kadını kendi imkânları ölçüsünde yorumlama ihtiyacı hisseder ve romanda kadının çalışarak topluma katılması belirli sınırlar dâhilinde mümkün hale gelir. Özetle, *Ankara*'da Kemalizm'in gündeme getirdiği kadın özgürlüğü meselesi savunulurken diğer taraftan, modernleşmeye dair diğer meselelerde de görüldüğü gibi, bu denli radikal dönüş muhafazakâr bir bilinçle ehlileştirilmektedir.

Ankara'da Selma Hanım'ın muhafazakâr düşünme biçimi geçmişle kurduğu ilişki bağlamında da açığa çıkmaktadır. Muhafazakârlık, tarihsel kırılma anlarında geçmişin yok olup gitmesine karşı çıkarak geçmişin şimdide sürdürülmesi gerekliliğini savunur. Milli Mücadele hareketinde aktif rol alan Selma Hanım, yeni *Ankara*'da bu hareketin etkilerinin kaybolup gitmesinden şikâyetçidir:

“O devirde, insanlar arasında, o ne samimiyet, ne emniyet, ne yakınlık, ne açık yüreklilik idi. İnsan bir defa tanıdığı ile ikinci rastgelişinde kırk yıllık dost gibi oluyordu. Bütün maddi rahat vasıtalarının yokluğuna rağmen herkesin hayatı şimdikinden bin kat daha ferah, daha kolay, daha dağdağsız akıp gidiyordu.

Yeni *Ankara*, o eski *Ankara*'nın bir mütakâmil şekli olmak lazım gelmez miydi? O milli ateşin hararetinden bu buzdan şehir maketi nasıl çıkmıştı?” (s. 150)

Dikkat edilirse Selma Hanım geçmişe dönme veya tamamen ilerici olma noktasında radikal bir tavırda değildir. O, birinci bölümde arzuladığı *İstanbul* hayatını ikinci bölümde “yavan bulmuş”tur (s. 150); dolayısıyla geçmiş hususunda ne ısrarcı ne de inkârcı bir tavır takınarak muhafazakâr bir görünüme kavuşmuştur. Şöyle ki, Fırat Mollaer'in (2009: 164) belirttiğine göre Türk muhafazakârlığı, gelenekle modernleşmenin uzlaşmaz karşıtlıklar olmadığını kanıtlayan örneklerden biridir. Türk muhafazakârlığının modernleşmeci karakteri ve reaksiyonerlikten farklı yanları oldukça açıktır. Gelenek, modernliğe reaksiyon göstermekten ziyade onun aşırılıklarını törpüleyen, bu yolla onun yerleşmesini sağlayan, yani modernleşmeyi hızlandıran bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bu, yeniliği ‘geleneğe bir adım daha attırmak’ şeklinde değerlendiren muhafazakâr modernleşmeci bir tutumdur. Muhafazakârlar, gelenekle birlikte modernleşmeyi savunurken hem radikal modernleşmeci tutumdan hem de modernleşmeye karşı geleneğe ve geçmişe sarılan anti-modernist tutumdan uzaklaşır. Diğer taraftan romanda geriye dönüşün imkânsızlığı ve değişimin zorunluluğu yine Selma Hanım üzerinden örneklenmektedir. Hakkı Bey'den ayrılıp kendine yeni bir hayat kurmayı arzulayan Selma Hanım, *Ankara*'daki ilk ikametgâhları olan Tacettin Mahallesi'ne dönmek ister fakat önce eski evlerini bulamaz, bulduğundaysa kendisi ile geride bıraktıkları arasındaki uçurum açığa çıkar:

18 “Kadına anne, eş, kız çocuğu rolünde değer vermek ve ona saygı duymak bir şeydir, diyecektir muhafazakâr; modern liberalizm tarafından kadını tarihi rollerinden arındırılmış olarak görmek ise kabul edilemez derecede farklı bir şeydir. (...) Muhafazakârlar onların seçim kampanyalarında yer almalarının onları kadınlıktan arındırmak, politik rollerini ve meselelerini de kadınlaştırmak olacağına dayanarak kadınların oy verme (ve ekonomik) haklarına uzun süre karşı çıkmıştır.” (Nisbet 2014: 83)

“Önlerinde duran bu kürklü, kadife şapkalı ve beyaz eldivenli mahlûk, onlar için, kaç yıldır uzaktan uzağa yaratıldığını işittikleri bir âlemin, bir başka, bir garip âlemin ilk defa olarak yakından görebildikleri, ilk defa olarak kokusunu duyup elleriyle dokunabildikleri canlı bir parçası, merak uyandırıcı örneği idi.” (s. 166)

Selma Hanım modern görünümlü bir Cumhuriyet kadını iken Milli Mücadele yıllarının Tacettin Mahallesi ve sakinleri eski niteliklerini aynen muhafaza etmektedir ve aynı şehrin bu iki unsuru arasındaki fark, eskiye nazaran çok daha büyüktür: Selma Hanım onlarla aynı dili dahi konuşmadıklarını düşünmektedir (s. 167). Bir taraftan kendini burada yaşamaya ikna etmeye çalışan diğer taraftansa aradaki farkın büyüklüğüne şahit olan Selma Hanım’ın bu durumu, Cumhuriyet sonrası modernleşme faaliyetlerinin ölçsüzlüğüne ve tutarsızlığına işaret etmekle birlikte hem değişimin zorunluluğunu hem de ilerleme bağlamında geri dönüşün imkânsızlığını aynı anda vurgulamaktadır. Ayrıca Selma Hanım’ın bu türden radikal dönüş kararının uygulamada karşılık bulamaması da muhafazakâr düşüncenin tedrici değişim savunusuyla ilişkilendirilebilir. Nitekim muhafazakârlık gelenekçiliğe karşı ilerlemeyi, ilericiliğe karşıysa geleneği savunarak iki zıt unsur arasında bir sentez kurmayı amaçlarken temelde ani değişime karşı adaptasyon ilkesini savunur ve bu bağlamda aşırılıklara karşı tedirginlik duyar. Böylece romanda çoğunlukla ilericiliğe yönelik eleştiriler sıralanmışken Selma Hanım’ın bu durumu üzerinden gerilemeye karşı da tedbir şerhi düşülmüş olur.

Ankara’nın ikinci bölümü, muhafazakâr modernleşme fikriyle ilişkilendirilebilecek nitelikte zengin malzeme sunmaktadır. Muhafazakârlığın aşırılıklar karşısında itidali öğütlemesi, değişimi reddetmemekle birlikte her türlü değişime tedbir şerhi düşmesi, yenileşmenin devrimle değil, süreklilik anlayışı, yerlilik bilinci ve topyekûn katılımı ile gerçekleşmesi gerektiği düşüncesi, aile temeline dayanan toplum anlayışı ve bu bağlamda kadının toplumsal konumu, modernleşmenin şekilcilikten ibaret algılanmaması, siyasete ve toplumsal eşitliğe karşı kuşkulu yaklaşım, romanda muhafazakâr düşüncenin ağırlık kazanmasını sağlar. 1922-1926 arasında vaka zamanı olarak işleyen, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarını konu edinen ikinci bölümde siyasi bağlamda gerçekleştirilen inkılaplardan söz edilmez; daha ziyade Cumhuriyet’in gündelik hayatta yarattığı değişikliklere odaklanarak geçmiş ile şimdi arasında karşılaştırma yapılmaktadır. Romanın birinci bölümünün kısıtlı bir zaman dilimi içerisinde Milli Mücadele’yi bir değer olarak öne sürdüğünü, daha çok Cumhuriyet öncesi Ankara’nın genel görünümünü yansıttığını; üçüncü bölümününse, yayımlandığı tarih olan 1934’ten sonrasını anlattığını dikkate alarak bir ütopya kurgusu olduğu varsayılırsa, romanda modernleşme bağlamında asıl fikir, teklif ve alternatif üretilen kısım ikinci bölümdür. Yakup Kadri’nin kurgu dışı yazılarında da gündeme getirdiği fikirleri, romanda Neşet Sabit sözcülüğüyle kurguya dâhil olur ve Cumhuriyet sonrası yaşanan sürecin öz eleştirisi bu yolla sağlanır. Karşılaştırmaların özellikle Osmanlı’dan ziyade Milli Mücadele yılları ve sonrasını esas aldığı, yani Cumhuriyet’in kök değeri olarak Milli Mücadele’nin kabullenildiği düşünüldüğünde daha çok Cumhuriyetçi muhafazakârlık tanımlamasıyla ilişkilendirebilecek bu durum, Ankara romanının, hakkındaki yaygın kanının aksine Kemalizm’i onamaktan çok ona yol gösterme eğiliminde olduğuna işaret eder. Bu durum romanın üçüncü bölümünde değişecek, yenileşmenin nasıl gerçekleşeceği sorgulamasından ziyade ideal düzeyde gerçekleştiğinde nasıl bir düzen tesis edeceği ortaya koyulacaktır. Dolayısıyla bu noktada artık Cumhuriyet rejimi ya da Kemalizm’e

eleştiri yöneltmesinden ziyade benimsenip korunması gereken bir yapı söz konusudur ve bu durum muhafazakârlık bağlamında muhafazakâr Cumhuriyetçilik tabiriyle açıklanacaktır.

1.3. İdealize Edilen Cumhuriyetçi Muhafazakârlıktan Ütopik Muhafazakâr Cumhuriyetçiliğe

Ankara'nın üçüncü bölümü, romanın 1934 tarihli basımından sonraki 1937-1942 yılları arasını kapsadığı için yakın vadede umulan bir ütopya kurgusuna dönüşür. Romanın ikinci bölümü Selma Hanım'ın 1926'da Hakkı Bey'den ayrı bir hayat kuracağı bilgisiyle sona erer ve üçüncü bölümün başında Selma Hanım ile Neşet Sabit beş yıldır evlidir. Romanda aradan geçen zaman dilimi bağlamında Kemalist ideolojinin yaygınlık kazandığı ve geleneğe doğrudan cephe alındığı 1930'lu yılların başlarındaki inkılap süreci tartışmaya açılmaz. Cumhuriyet tecrübesinin ilk on yıllık tecrübe ve çatışmalarını atlayarak romanın yayımlanış tarihini de aşan ve 1937'den yirminci yıl kutlamalarına uzanan dönemi konu edinen romanda Yakup Kadri, birinci ve ikinci bölümlerde idealize ettiği modernleşme sürecini üçüncü bölüm itibarıyla örnekleme çabası. Vaka zamanıyla gerçek zaman arasındaki uyumsuzluk, romanın daha önceki realist tavrıdan uzaklaşarak romantik duyarlılıklarla okunmasına imkân sağlar.¹⁹ Buna göre önceki bölümlerde muhafazakâr düşünceyle açıklama kazanan Cumhuriyet modernleşmesi, süreci tedbir şerhiyle yönetmek isteyip Cumhuriyetçi muhafazakârlıkla ilişkilendirilebilirken üçüncü bölümde Cumhuriyet'in yirmi yıla uzanan bir tecrübe olarak vurgulanması ve bu sayede sisteme yönelik tartışmaların önünün kapanması, rejimi önceki iki bölümden farklı olarak muhafaza edilmesi gereken bir değere dönüştürür. Bu durumun Türk muhafazakârlığı bünyesinde karşılığı muhafazakâr Cumhuriyetçilik²⁰ olarak adlandırılabilir. Muhafazakârlık, sabit bir ideoloji olmaktan ziyade farklı anlayışlar içerisinde açığa çıkan bir düşünce üslûbudur. Onun en belirgin özelliği bugünü dünden ve yarından daha önemli görmesi, geçmişin bugün yeniden üretilebileceği vurgusu ve yenileşmeye yönelik uyum sağlama çabasıdır. Dolayısıyla muhafazakârlık, karşı olduğu sistemlerde de açığa çıkabilen bir yapıdadır. Yaygın kullanımının aksine gericilikten, köklü geçmiş savunusundan farklı olan bu düşüncede önemli olan bugünün şartlarını korumak, şimdinin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Cumhuriyet öncesindeki yenileşme hareketlerinde daha açık bir görünüm kazanan muhafazakâr düşünce, Cumhuriyet'ten sonra devrim karşısında reaksiyoner bir hareket olarak tepki koymazken devrimin şartlarını yumuşatmaya çalışmış, ayrıca, kısmen de olsa devrim mantığında kendini gösterebilmiştir.²¹ Diğer taraftan önceki bölümlerde de tartışıldığı üzere, Milli Mücadele'yi

19 Ankara'nın üçüncü bölümünün önceki bölümlere göre romantik duyarlılıklarla okunabilmesi, Türk modernleşmesinin gelişim süreciyle benzer niteliktedir. Öyle ki, Kurtuluş Savaşı Batı'ya karşı verilen bir mücadeleyken Batılılaşmanın ödünsüz kabulü, yine savaşın halk ordusuyla kazanılması karşısında halka rağmen gerçekleşen inkılaplar, Kemalizm'in jakoben tavrını gösterir. Buradaki tutarsızlıklar Kemalist hareketin rasyonel bir proje olmasından ziyade romantizme meyline işaret eder: "Sürece bakıldığında hemen görülüyor ki, hissiyat, heyecan, gençlik, teceddüt, hürriyet ve vatan gibi kavramlar etrafında yürütülen eylem ve tartışmalar, Türk modernleşmesini rasyonelleştireceğine gitgide romantikleştirir. Bu yüzden (...) 'On yılda on beş milyon genç' yaratmakla övünüp, 'Gençliğe Hitabe' türünden kısa ve ezbere dönük yazılar kaleme almak veya 'Dağ başını duman almış' diyerek yeri göğü inletmek isteyen marşa 'Gençlik Marşı' adını münasip görmek, politik kültür kodları bakımından tesadüfi olmaktan uzaktır." (Aksakal 2015: 47)

20 Kavram Tanıl Bora'dan (2017) alınmıştır.

21 Kemalist modernleşme Meşrutiyet dönemi fikir hayatının mirasını devralmakla beraber büyük bir varoluş savaşının neticesinde teşekkül eder. Kurtuluş Savaşı'nın anti-empyralist ruhu Kemalist modernleşmenin muhafazakâr tarafını hazırlar. Kemalistler bir taraftan Batılılaşma hedefini topluma empoze ederken diğer taraftan Batılılaşmanın kendine özgü bir tavrıyla gerçekleşmesi için büyük çaba harcarlar; hatta karşı oldukları reaksiyonerlere de yaklaşım Batı aleyhtarı bir tutum sergileyebilirler (İnsel 2009: 23). Kemalizm'in anti-empyralist bağlamda muhafazakârlarla birleşmesinin yanı sıra devrimci uygulamalarında da aynı düşünce üslubunu sürdürdüğünden söz edilebilir. Daha önce ihtilal tabirini kullanmakta imtina etmeleri bağlamında örneklediğimiz hususu bu

Cumhuriyet'in altyapısı olarak vurgulayan ve yeni sistemin bu değer üzerinde gelişen hassasiyetlerle kurulması gerektiğini savunan, değişimi tedricen gerçekleştirecek bir süreç olarak yorumlayan, yenileşme yöntemlerinden gündelik alışkanlıklara, ailenin öneminden kadının toplumsal rollerinin kaynağına kadar muhafazakâr bir model sunan romanın üçüncü bölümünün de mezkûr çizgide gelişmesi, kurgusal bağlamda beklenen bir durumdur. Yani *Ankara*'nın üçüncü bölümünde modernleşme çerçevesinde karşılaşılan durumlara yönelik tepkilerin yine aynı hassasiyetler çerçevesinde geliştiği söylenebilir.

Romanı Kemalist ideoloji ve Cumhuriyet'in başkent inşası bağlamında değerlendiren S. Dilek Yalçın Çelik'in de (2014: 103) belirttiği gibi üçüncü bölümde Yakup Kadri, zihninde tasarladığı Ankara'yı anlatmaktadır ve burada Atatürk Türkiye'sinin idealleri örneklenmektedir. Buna göre yeni Ankara'da eğitim düzeyi ilerlemiş, ekonomik refaha kavuşmuş, kooperatifler vasıtasıyla köylü ve devlet iş birliği içerisine girmiştir. Romanda özellikle ekonomik model olarak devletçilik fikrinin önerilmesi ile Yakup Kadri'nin de içinde bulunduğu Kadro hareketi arasındaki ilişki, *Ankara*'nın bu hareketin örnekleme olarak okunmasına imkân sağlar.²² Romanın niyeti, yankıları ve bulduğu karşılıklar her ne kadar doğrudan Kemalizm üzerinden devrim mantığıyla bağdaştırılabilir nitelikte görülse de önceki bölümlerde de alternatif yol olarak vurgulandığı üzere muhafazakâr değişim modeli gündeme getirilir. Öncelikle belirtilmelidir ki romanın üçüncü bölümü daha yerleşik Batılı değerlerle donatılmıştır; Ankara'daki Batılı görünüm artık eleştiri konusu değildir. Diğer taraftan şehrin kazandığı bu nitelik, yine muhafazakâr modernleşme dolayımında hayata geçmiştir; örneğin eski hanların modern dükkânlara dönüşmesi, ihtiyaca binaen kendiliğinden gerçekleşmiştir:

“Sonra, Kale içinde ve eski hanların ücra ve karanlık kovuklarında sinmiş yerli esnaflar, tüccarlar, zanaat sahipleri, bir taraftan bu kovuklar yıkıldığı, diğer taraftan piyasada, artık bu gibi perakende işlere imkân kalmadığı için, toplu bir tarzda, bu yeni ve merkezî mahallelere gelip birtakım modern binalara, dükkân ve mağazalara yerleşmişlerdir.” (s. 176)

Görüldüğü gibi burada şehrin alışveriş alışkanlıklarında gerçekleşen dönüşüm, devrimin geleneğe karşı yıkıcı yaklaşımından ziyade kendiliğinden gerçekleşen bir süreç olarak vurgulanmıştır. Hatta Cumhuriyet'in yirminci yılına uzanan dönemini anlatan romanda sürecin kendine ait bir tecrübe ve gelenek oluşturduğu da dikkate alınmakta; romanın ilk bölümünde Ankara'yla uyum sağlayamayan, ikinci bölümünde yeni sistemin koşullarını sorgulayan Selma Hanım, üçüncü bölümde, edindiği tüm bu tecrübeyle Ankara'yı yeniden yorumlamaktadır:

noktada yeniden hatırlatmak gerekir. Tanıl Bora da (1997: 16) Kemalist modernleşmenin karşı-muhafazakâr tutumunun yanı sıra muhafazakâr çizgiyi sürdürdüğünü şu şekilde izah etmektedir: “(...) Kemalizm, kuşkusuz kendisi hakkındaki bilinci itibarıyla muhafazakârlığa ve kendisini muhafazakâr olarak algılayan konumlara karşıttır; inkılapçıdır, ilericidir, cumhuriyetçidir, modernisttir. (...) Hâkim çizgi, Gökalp'in simgelediği ama ona özgü olmayan, medeniyet-kültür ayrımıyla belirlenmiştir; modernleşmeyi (yani medeniyeti) ‘Türk Ruhu’nu (Türk Kültürünü) ihyâ edecek ilâç olarak gören bu zihniyet, ‘Türk İnkılabı’na içsel olan muhafazakâr damardır. ‘Otantik’ Türk modernleşmesinin muhafazakârlığa taban tabana zıt varsayılması, muhafazakârlığın genellikle dinsel gelenekçiliğe indirgenmesinden ötürüdür.”

22 Romanın Kadro hareketiyle ilişkisini değerlendiren şu çalışmalara bakılabilir: Evren Karataş, İpek Yıldız, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kadro Dergisindeki Yazıları ve Kadro Düşüncesinin Ankara Romanına Yansımaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Volume: 3 Issue: 14 Fall, 2010, p. 276-289. Murat Devrim Dirlikyapan, “Kadro Hareketi ve Bir Kadro Kitabı Olarak Ankara”, *Erdem Dergisi*, S.66, 2014, s.53-69.

“Yolu üstünde yükselen her yeni bina onun mülkü, her yeni dikilen ağaç, onun bahçesinden alınmış bir fidan, her yeni yetişmiş genç onun mektebinden çıkmış bir vatan evlâdı idi. (...) Öyle ki, güya, Ankara onun kendi evi, Ankara'nın yapılması ve gelişmesi onun kendi davası idi. Bunu böyle telâkki etmeyenlere veyahut bu umumi ve ihtirashlı dava içinde şahsi menfaatlerinin çukuruna saplanıp kalmış olanlara acıyarak bakıyordu. Çünkü, böyleleri, ona, 1926 Yenişehir sakinlerini hatırlatıyordu.” (s. 177)

Selma Hanım'ın ikinci bölümdeki yenileşme eleştirisi üçüncü bölüm itibariyle farklı bir boyut kazanmış, Cumhuriyet'in ilk yıllarında taklitten ibaret kalan Batılılaşma, 1937 sonrasında özümşenen bir değere dönüşmüştür. Bu dönüşümün temelinde de muhafazakâr bir anlayıştan söz edilebilir. Şöyle ki, romanın üçüncü bölümünde hemen her fırsatta gündeme getirildiği üzere Cumhuriyet inkılapları yeniliği kayıtsız şartsız kabullenmeksizin yerli değerlerle sentezleyerek hayata dâhil eder; İnci Enginün de (1993: 259) *Ankara*'nın son döneminin yazarın arzuladığı sentezi ifade ettiğini belirtir. Buna göre romanda senfonik konserlerin büyük bir Türk sanatkarı tarafından harmonize edilerek yerli danslar ve folklor havalarıyla çalınması (s.178, 201) Cumhuriyet sonrası modernleşme çabalarının topyekûn Batılılaşma amacında olmayıp yerli değerlerle bütünleştirme gayreti taşıdığına işaret eder. Yakup Kadri'nin Cumhuriyet inkılaplarını bu türden uyum göstergeleriyle ilişkilendirme çabası, devrimi uyumlu bir dönüşüm süreci şeklinde yansıtmaya çalıştığını ifade eder ki bu durum Kadro hareketinin de temel gayesi olarak nitelendirilebilir. Kadrocular, gerçekleşen devrimlerin anlık müdahaleler olmadığını, inkılabın süreklilik içermesi gereken bir süreci belirttiğini savunmaktadır. Dolayısıyla köksüz devrimler olarak algılanan müdahalelerin gerekçelendirilmesi, sebep sonuç bağlamında ifade edilmesi ve bu yolla toplumsal karşılık bulması hedeflenmekte; bir mecazla Kadrocuların “doğmuş çocuğa don biçme” arayışında oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Kadrocuların Türk devriminin ideolojisini kurmaya, inkılapları sistematik bir temele oturtmaya çalıştıkları, bunun için de ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için yöntem arayışlarına girdikleri ve Türk devriminin dünyadaki yerini izah etmeye yönelik gayret gösterdikleri dikkat çekmektedir (Kazancı 2009: 47). Kısacası Kadrocular, devrimin kabul edilmesi ve yaygınlık kazanması amacıyla alternatif üretirken değişime adapte olma ve devrime toplumsal bir karşılık oluşturma bağlamında muhafazakâr bir tavır benimsemektedir. Kadro idealinin kurgulandığı romanın üçüncü bölümünde sahnelenen devrim sonrası ortam da tüm Batıcılığına rağmen muhafazakâr modernleşmeyi gündeme getirmektedir.²³

Sonuç

Bir gazeteci ve siyasetçi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçteki pek çok kalem sahibinde de görüldüğü üzere bu kimliklerini romancılığıyla

23 Kadro hareketinin siyaseten karşı-muhafazakâr bir yapılanma olduğunu da belirtmek gerekir. Buna göre Kadrocuların gerek elitist tavırları gerekse devletçi tutumları muhafazakâr düşünürlerden ayrıldıkları noktaları işaret eder. Muhafazakârlık, devletin organik toplum yapısının merkezini teşkil ettiğini, sistemin işletimini sağladığını; ancak yetkilerinin sınırlı olması gerektiğini savunur. Bilhassa mülk edinme hususunda özel teşebbüse önem veren muhafazakârlarla Kadrocuların devletçi anlayışı birbirine ters yöndedir. Yine, devletin tam otoriter tutumu muhafazakârlığa aykırı bir tutumdur. *Kadro* hareketi diğer inkılaplarda olduğu gibi harf devrimine de sahip çıkar: “İnkılâbı, halkın ruhuna sindirmek için en mükemmel vasıta yeni harflerimizdir. Halkın bilgi ve kültür seviyesini yükseltmek için yeni harflerimiz en kuvvetli maniveladır.” (Vedat Nedim 1932: 43) Sadece harflerin değişmesinden çok gelenekten ve değerlerinden köklü kopuşu ifade eden harf inkılabının Kadrocularca sahip çıkılması, geçmişe ve bıraktıklarına yönelik menfi bakış açısını ifade etmektedir. Dolayısıyla *Kadro* dergisini siyasi bağlamda bir karşı-muhafazakâr hareket olarak değerlendirmek mümkündür.

birleştirir. Her bir romanında Türk modernleşmesinin farklı bir yönünü gündeme getiren Yakup Kadri'nin *Ankara* romanı, yeni kurulan devletin temel esaslarını konu almaktadır. Osmanlı'nın yıkılışı, Milli Mücadele, Cumhuriyet'in ilanı ve Cumhuriyet inkılaplarının hayata geçmesi aşamalarından oluşan bu süreç, Yakup Kadri'nin eleştiri süzgecinden geçerek romana konu olur. Bu çerçevede *Ankara*'nın birinci bölümü yeni devletin kuruluş şartlarını, ikinci bölümü ilk bölümdeki değerleri esas alarak yeni sistemin eleştirisini, üçüncü bölümü ise her iki bölümdeki durumun dikkatinde idealize eden Kemalist Cumhuriyet'i içermektedir.

Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin işlevi özellikle kültürel alanda ortaya çıkar. Yüzyılları kapsayan bir zaman diliminde kendi kendine yeterlilik düşüncesiyle içsel bir bütünlük taşıyan, 18. yüzyıldan itibaren Batı karşısında kendini yeniden sorgulamak durumunda kalıp modernleşme sürecine dâhil olan ve nihayetinde Tanzimat, Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele aşamalarından geçerek Cumhuriyet idaresine dönüşen Türk toplumu, modernleşmenin başladığı andan itibaren kültürel sahada pek çok uyumsuzluğa sahne olmuş, bu uyumsuzlukların kabullenilebilir bir yapıya dönüşmesi de muhafazakâr düşünme üslûbunun adaptasyon ilkesiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Şüphesiz bu bağlamdaki muhafazakâr tepkiler Batı'dakine benzer nitelikte bilinçli bir ideolojik söylemle ortaya çıkmamıştır. Sürecin muhafazakâr bir üslûpla idare edilmesi, bugünden dönemle ilişkilendirdiğimiz bir çıkarımdır. Yakup Kadri de, Cumhuriyet tarihinde daha çok Kemalist ideolojiyi savunan/sürdüren bir gazeteci ve siyasetçi olarak bilirse de romancılığında bu sürece birtakım eleştiriler yönelttiğiyle dikkat çekmektedir. Cumhuriyet'e ve inkılaplarına yüksek sesli bir itirazda bulunmayan Yakup Kadri, Cumhuriyet'le gelen yeni değerlere, toplum düzenine, bireyleşmeye, şehirleşmeye, değişim hızına ve şekline yönelik eleştiriler getirir; bilhassa modernleşmenin herhangi bir dönüştürme uğramada doğrudan hayata karışmasına hemen her romanında karşı çıkar. Bu durum, doğrudan bir modernleşme eleştirisi olmamakla beraber süreci mevcut değerlerle irtibatlandırarak sentez kurma çabası şeklinde özetlenebilir. Muhafazakâr modernleşme teklifi de, Türk modernleşmesinin başından itibaren bu yönde bir tavır içerisindeydi.

Ankara romanında yer yer eski hayata/İstanbul'a özlem duyulması, gelenekçiliğin/gericiliğin yanı sıra hızlı ve tedbirsiz modernleşmenin eleştirilmesi ve bu bağlamda orta yol/sentez teklifi, siyasi çözümlere karşı şüpheli yaklaşım, toplumsal eşitliğin sorgulanması, bireyleşme tenkidi ve milliyetçi görüşün ağırlık kazanması bağlamında muhafazakâr teklifler gündeme getirilir. Birbirini kronolojik olarak takip eden üç bölümden oluşan romanda geçmiş ile şimdinin karşılaştırılması mümkün hale gelirken geleceğe yönelik beklentiler de kurguya dâhil olur. Yazarın sözcülüğünü üstlendiğini belirttiğimiz Neşet Sabit'in her üç bölümde de aynı tavrı sürdürmesi ve çalışmada belirtildiği üzere modernleşmeye yönelik muhafazakâr tenkitler yöneltmesi, *Ankara* romanının bu değerler etrafında okunmasına ve Yakup Kadri romancılığının yeniden yorumlanmasına imkân sağlar.

Kaynaklar

Akı, Niyazi (2017). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan, Eser, Üslup, Fikir*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akıncı, Mehmet (2012). *Türk Muhafazakârlığı Çok Partili Hayattan 12 Eylül'e*, İstanbul: Ötügen Yayınları.

- Aksakal, Hasan (2015). *Türk Politik Kültüründe Romantizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktaş, Şerif (1987). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aktaşlı, Hasan Ufuk (2011). “Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki”, *Doğu Batı, Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi*, S. 58, Ağustos-Eylül, s. 147-162.
- Altınyıldız, Nur (2013). “İmparatorlukla Cumhuriyet Arasındaki Eşikte Siyaset ve Mimarlık: Eskiye Muhafaza/Yeniye İnşa”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, Cilt-5, s. 179-186, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Argın, Şükrü (2013). “Nurettin Topçu’nun Ümitsiz İhya Arzusu ya da Siyasetin ‘Taşra’sında Taşranın Siyasetini Tahayyül Etmek”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, Cilt-5, s. 465-489, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baş, Münire Kevser (2013). “Yakup Kadri’nin Romanlarını “Sosyal Kronik” Olarak Okumak Mümkün Müdür?” *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter, p. 1003-1032.
- Bora, Tanıl (1997). “Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri”, *Toplum ve Bilim, Türk Muhafazakârlığı*, S.74, Güz, s. 6-31.
- Bora, Tanıl (2017). *Cereyanlar, Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, Tanıl (2012). *Türk Sağının Üç Hali*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Burke, Edmund (2016). *Fransa’daki Devrim Üzerine Düşünceler*, Çev. Okan Arslan, Ankara: Kadim Yayınları.
- Çağlıyan, Zeyneb (2006). “Erken Cumhuriyet Dönemi Sentezci Muhafazakârlığı’nda ‘Değişim’: Ahmet Hamdi Tanpınar Modernleşmesi”, *Muhafazakâr Düşünce, Avrupa ve Türkiye’de Muhafazakârlık*, S.9-10, Yaz-Güz, s. 79-100.
- Çelik, Dilek Yalçın (2014). “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara Romanı Bağlamında Kemalist İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Bir Başkent İnşası”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (1), s. 93-107.
- Çetin, Halis (2005). “Ezelden Ebede: Kadim Bilgeliğin Kutsal Yolculuğu: Gelenek”, *Muhafazakâr Düşünce, Kadim Bilgeliğin Kutsal Yolculuğu: Gelenek*, S.3, Kış, s. 153-171.
- Çetin, Halis (2004). “Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmos”, *Muhafazakâr Düşünce*, S.1, Yaz, s. 87-119.
- Çiğdem, Ahmet (1997). “Muhafazakârlık Üzerine”, *Toplum ve Bilim, Türk Muhafazakârlığı*, S.74, Güz, s. 32-51.
- Dellaloğlu, F. Besim (2013). *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası: Bir Tanpınar Fetişizmi*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Demirel, Taner (2012). “Cumhuriyet Döneminde Alternatif Batılılaşma Arayışları: 1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt-3, s. 218-238, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Dirlikyapan, Murat Devrim (2014). “Kadro Hareketi ve Bir Kadro Kitabı Olarak Ankara”, *Erdem Dergisi*, S.66, s. 53-69.
- Enginün, İnci (1993). *Mukayeseli Edebiyat*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İnci (2012). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları-I*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdoğan, Mustafa (2004). “Muhafazakârlık: Ana Temalar”, *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*, 10-11 Ocak 2004, s. 26-33, Ankara: AK Parti Siyasi ve Hukuki İşler Başkanlığı.
- İnsel, Ahmet (2009). “Giriş”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, Cilt-2, s. 17-28, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İrem, Nazım (2011). “Türk Muhafazakâr Modernleşmesinin Sınırları: Kültürcü Özgünlük ve Eksik Liberalizm”, *Doğu Batı, Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi*, S. 58, Ağustos-Eylül, s. 27-36.
- İrem, Nazım (2013). “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık: Temel Kavramlar Üzerine Değerlendirmeler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, Cilt-5, s. 105-117, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kadro Dergisi* (1932). S.1, Ocak, s. 3-5.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2015). *Alp Dağları’ndan ve Miss Chalfrin’in Albümünden*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2016). *Ankara*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2010). *Ergenekon*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2013). *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karataş, Evren ve İpek Yıldız (2010). “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Kadro Dergisindeki Yazıları ve Kadro Düşüncesinin Ankara Romanına Yansımaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Volume: 3 Issue: 14 Fall, p. 276-289.
- Kazancı, Murat (2009). “Özgün ve Yerli Bir Hareket Olarak Kadro ve İdeolojisi”, *Tarih Okulu*, S.3, İlkbahar, s. 41-58.
- Kırlı, Özlem (2016). “‘Kadim’in Restitüsyonu ve ‘Kutsal’ın Restorasyonu”, *Öteki Muhafazakârlık*, Editör: A. Çağlar Deniz, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mardin, Şerif (2011). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, Der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, Nuray (2013). “Muhafazakârlık ve Laiklik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, Cilt-5, s. 314-345, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mollaer, Fırat (2011). “Klasik Muhafazakârlıktan Tekno-Muhafazakârlığa: Tanım Sorunları, Temeller ve Değişmeler”, *Doğu Batı, Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi*, S. 58, Ağustos-Eylül, s.59-72.

- Mollaer, Fırat (2009). *Muhafazakârlığın İki Yüzü*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Nisbet, Robert (2014). *Muhafazakârlık, Düş ve Gerçek*, Çev. Kudret Bülbül, M. Fatih Serenli, Ankara: Kadim Yayınları.
- Oğuz, Orhan (2013). “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara Romanında Beden”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 37, S. 1, Haziran, s. 167-199.
- Özipek, Bekir Berat (2017). *Muhafazakârlık Nedir?*, Ankara: Liberte Yayınevi.
- Özipek, Bekir Berat (2011). *Muhafazakârlık, Akıl, Toplum, Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Yayınevi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2013). *Yaşadığım Gibi*, Haz. Prof. Dr. Birol Emil, İstanbul: Dergâh Yayınevi.
- Taşkın, Yüksel (2015). *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Vedat Nedim (1932), “Harf İnkılabı”, *Kadro Dergisi*, S.1, Ocak, s. 42-43.
- Zürcher, Erik Jan (2018), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınevi.